

Univerzita Karlova v Praze

Fakulta humanitních studií

Bakalářská práce

Výběhy šelem v pražské zoo očima návštěvníků

(Visitor's Perspective of Feline Enclosures in the Prague Zoo)

vedoucí práce

Mgr. et Mgr. Karolína Pauknerová, Ph.D.

Vypracovala

Charlota Santini

Praha 2015

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 2.1.2015

podpis

Poděkování

Ráda bych zde poděkovala všem zúčastněným respondentům za ochotu sdílet se mnou své názory a věnovat mi část svého času. Velký dík patří také vedoucí mé práce Mgr. et Mgr. Karolíně Pauknerové, Ph.D., která mi při psaní bakalářské práce velmi pomohla množstvím rad, nápadů a korekcí. V neposlední řadě musím poděkovat i svým přátelům, kteří přispěli svou pomocí jako první čtenáři mé práce.

Abstrakt

Lidé jsou fascinováni zvířaty již od počátků lidstva. Jejich touha zvířata pozorovat a posléze i vlastnit vedla ke vzniku dnešních zoologických zahrad, které jsou jednou z nejnavštěvovanějších zábavních a vzdělávacích institucí současnosti. Hlavní problematikou zoologických zahrad je etická otázka jejich držení zvířat v zajetí pro komerční a edukativní účely. Cílem práce bude prozkoumat názory lidí na výběhy zvířat v Pražské zoo, především jak výběhy vnímají, co ovlivňuje jejich preference, jak si představují ideální výběh a jaký mají názor na držení zvířat ve výbězích. Jako reprezentativní skupina zvířat bude zvolena skupina šelem, která je krásnou ukázkou variability jednotlivých tvorů a kontrastu jejich lovecké povahy se životem v zajetí.

Abstract

The humankind is fascinated by animals since the beginning of its existence. Its passion to observe and eventually own the animals led to formation of zoological gardens that are currently one of the most visited entertainment and educational institutions. Target of this thesis is to research visitor's opinion on animal enclosures in the Prague Zoo. Mostly how the visitors perceive them, what is the ideal enclosure in their view and finally their opinion on keeping animals in captivity. I chose felines as a representative group of animals because it has wide variability of individual members. It also highlights the contrast between their hunting instincts and a life in captivity.

Obsah

1) Úvod	6
2) Výzkumný projekt	9
3) Teoretické zakotvení	11
4) Cíle výzkumu	14
5) Metoda výzkumu	16
5.1) Technika sběru dat	17
5.2) Výběr výběhů	21
5.3) Výběr respondentů	22
6) Metoda vyhodnocení dat	26
7) Hodnocení kvality výzkumu	28
8) Etické otázky výzkumu	30
9) Výsledky rozhovorů	31
10) Segmentace návštěvníků do skupin	37
11) Analýza výsledků elicitálního interview	42
11.1) Změna postojů při elicitálním interview nad fotografiemi	46
12) Emotivnost při posuzování fotografií	49
12.1) Způsob posuzování a preference respondentů	49
13) Závěr	54
14) Použitá literatura	57
Příloha A: Panoramatické fotografie výběhů	60

1) Úvod

Zoologická zahrada je dnes běžnou součástí našich životů. Poprvé se člověk snažil držet divoká zvířata již deset tisíc let před naším letopočtem. Jednalo se o prostou snahu domestikovat užitková zvířata ze spíše existenčních důvodů, nicméně toto držení zvířat se mohlo stát jakýmsi předchůdcem skutečných sbírek, kdy lidé drželi divoká zvířata pro zcela jiné účely (Kisling, 2001: 7). Tyto první krůčky totiž okolo tří tisíc let před naším letopočtem vedly k prvním sbírkám neužitkových zvířat. Již lidé starověku, zejména v Mezopotámii, Egyptě a Číně, toužili po divokých zvířatech, která pro ně symbolizovala luxus, dokreslovala vysoké postavení člověka, který si je mohl dovolit. Tato zvířata byla natolik ceněna, že se mohla stát i diplomatickým darem (Kisling, 2001: 5). Z těchto soukromých sbírek mocných jedinců se sbírky zvířat během dalších čtyř tisíc let vyvinuly ve zvěřince a v devatenáctém století se pomalu začínají objevovat zoologické zahrady, jak je známe dnes. Tento vývoj byl komplikovaný a rozsáhlý, ale je velmi důležité zmínit alespoň jeden nesmírně důležitý milník, který zoologickým zahradám vtiskl dnešní podobu. Ze soukromé sféry se zoologická zahrada stala záležitostí veřejnou (Kisling, 2001: 7).

Současná zoo se změnila na vědecký park a vysoce estetickou zahradu zároveň. Jak poznamenává Raplh Acampora (Acampora, 2005: 70), člověk jako původní vládce divoké přírody a její krotitel se přeměnil v ochránce přírody a vydal se do boje za záchranu druhů. Díky tomuto počínu mohou být v zoo jednotlivé zvířecí druhy ochráněny před ničením životního prostředí a zároveň obnovovány ty druhy, které se díky industrializaci a lovu dostaly na pokraj vyhubení. Některé druhy dokonce ke sklonku života přežily již pouze v zahradách, jako například poslední vakovlk tasránský, který dožil r. 1933 v Hobarstké zoo a paradoxně zemřel v důsledku zanedbání péče. Podobné případy však zároveň podněcují názory, že zoo není schopná napravit škody, které se v přírodě působením člověka udály. Zoologické zahrady jsou dnes zapojeny do mezinárodních programů ochrany přírody a druhů, organizují

přednášky a snaží se šířit osvětu různými formami od informačních letáků a stánků po odbornou literaturu.

Výhodou vzdělávací činnosti zoologických zahrad je fakt, že mohou zábavnou formou vzdělávat děti od nejútlejšího věku, seznamováním je se zvířaty v podstatě v přímém kontaktu. Na druhou stranu, právě toto je často trnem v oku odpůrců těchto institucí, přestože se též může jednat o ochránce přírody. Protiargumentem záchranné činnosti Zoo je komercializace. Zároveň ne všichni vidí vzdělávací činnosti zoologických zahrad jako akt zodpovědnosti a vyšších cílů. Například autoři Bryman a Beardsworth upozornili na proměnu (Bryman, Beardsworth, 2001), kterou zoologická zahrada jako instituce prošla. Sama zoo totiž ve snaze zdůvodnit a ospravedlnit své působení začala prosazovat vidění sama sebe nikoli jako výlohu uvězněných zvířat, na které se lidé chodí jen dívat, ale jako instituci, která se snaží člověka vzdělávat a zachovat vzácné a ohrožené druhy (Bryman, Beardsworth, 2001: 93).

Na přílišnou komerci upozorňují mnozí autoři, jako již zmínění Bryman, Beardsworth a Kay Anderson (viz níže). Ochrana druhů ustoupila touze lidí spatřit působivé scenérie, moderní pavilony stylizované do džunglí a savan a vidět exotická zvířata z co největší blízkosti. V Zoo dnes již nechybí dětské koutky, odpočívadla, kavárny, restaurace a jiné atrakce. Chráněné ohrožené druhy se musí smířit s tisícovou návštěvností, hlukem a celodenním vystavováním. Vzdělávací činnost je oponována tím, že mnoho návštěvníků instituce tak pouze tráví čas v atraktivním prostředí a zvířata jsou pouze vedlejším aspektem, přičemž nezajímavé výběhy jednoduše přejdou na cestě k těm populárním. Z výše uvedených faktů se mi zdá velmi zajímavé zjistit, jak tuto instituci vnímá skutečný návštěvník, který do zoo přišel trávit čas.

Zoologické zahrady po celém světě každoročně navštíví 600 milionů lidí. Zoo se stávají vyhledávaným turistickým cílem a vzniká i množství celosvětových žebříčků, které zahrady srovnávají. Podle jednoho z nich právě Zoo Praha figurovala mezi osmi nejlepšími zahradami světa.¹

Mým cílem bylo zjistit, na základě jakých preferencí návštěvník šelmí výběhy v zoo porovnává a jakým aspektům při tomto rozhodování přikládá důležitost. Tyto

¹ Časopis Forbes Traveler, 2007

informace jsem chtěla získat nejen na základě rozhovorů s respondenty, ale i pomocí elicitálního interview nad fotografiemi výběhů². Tím bych mohla konfrontovat názory respondentů založené na vzpomínkách s reálným obrazem Zoo Praha, zachyceným na panoramatických fotografiích. K myšlence zjistit, na základě čeho výběhy zvířat respondenti hodnotí, mne motivovalo zjištění, které vyplynulo z rozhovorů, které jsem provedla během pilotní studie³ návštěvníků zahrady v rámci předmětu *Zoologická zahrada jako společenská instituce*. Ukázalo se totiž, že návštěvníci často nevědomě zastávali protichůdné názory, než jaké během rozhovoru uváděli. Abych si na mnohé otázky mohla odpovědět, rozhodla jsem se téma pohledu návštěvníků na šelmy zpracovat ve své bakalářské práci.

² Tyto fotografie jsou přiloženy na konci mé práce jako příloha.

³ Pilotní studie byla provedena na předmětu *Zoologická zahrada jako společenská instituce* pod vedením Mgr. Karolíny Pauknerové, Ph.D. a Mgr. Marca Stelly, Ph.D. Zahrnovala pozorování návštěvníků a jejich chování, tvorbu mentální mapy a provedení rozhovoru s návštěvníkem pražské zoologické zahrady.

2) Výzkumný projekt

V této kapitole představím svůj výzkumný projekt a zejména kritéria pro výběr výzkumného místa. Stručně zde představím i důvod pro výběr šelmích výběhů jako vzorku, který pak šíře rozeberu v příslušné kapitole (viz níže).

Svůj průzkum jsem zacílila na návštěvníky Zoo Praha. K výběru této zahrady přispělo několik faktorů. V žebříčcích mezinárodního srovnávání zoologických zahrad se Zoo Praha několikrát objevila v první desítce a patří mezi návštěvníky velmi oblíbené. Stejně zázemí pro můj výzkum Zoo Praha nabízí i ve variabilitě šelmích výběhů, jejíž důležitost zdůvodním v kapitole *Výběr výběhů*.

Elicitační interview nad panoramatickými fotografiemi, na kterých jsou zachyceny vybrané výběhy, jsem s respondenty provedla z následujícího důvodu. Fotografie nejsou závislé na paměti, na preferencích, nýbrž zůstávají stejné pro všechny. Cílem bylo provést srovnání prvotních výpovědí s výpověďmi, kdy respondent fotografie uvidí. Zajímalo mne, jaké výsledky přinese konfrontace vzpomínek s reálným obrazem.

Pro porovnání výběhů jsem si zvolila výběhy šelem. Jednak kvůli významnému statusu, který si drží po celou dobu své existence vedle člověka, a zároveň kvůli rozmanitosti výběhů, kterou Zoo Praha u šelem nabízí. Variabilita se přímo týká i šelem samotných, čímž se otvírá velký prostor pro možnosti výzkumu. Mezi šelmy můžeme zařadit majestátné lvy, ale i malé kočky, jejichž jména si vybaví jen opravdový nadšenec. Přestože se jedná o jednu kategorii zvířat, která si jsou příbuzná i podobná, variabilita šelem mi umožnila do výzkumu zařadit důležité kritérium, kterým byla popularita.

Když jsem se rozhodla zjistit, na základě čeho respondenti výběhy vlastně hodnotí, bylo třeba prozkoumat více oblastí, které s výběhy nepřímo souvisely. Z těchto vedlejších informací byl zvlášť klíčový postoj respondentů k vystavovaným zvířatům, jelikož se prolínal do všech dalších postojů vůči zoo jako takové. Druhým vedlejším zdrojem pak byly výpovědi respondentů o zoo jako instituci. Návštěvníci mi

tedy vysvětlovali účely své návštěvy, hodnotili výběhy zvířat, popisovali, co je na daném zvířeti přitahovalo, a sdělovali postřehy, které si během své poslední návštěvy zoo uvědomili. Tento širší kontext mi pomohl lépe zařadit získané informace.

3) Teoretické zakotvení

V této kapitole bych ráda nastínila, jak velký význam zoologické zahrady mají a jak velkou cestu během své existence urazily. Též zde představím několik klíčových titulů, které jsem ke své práci použila, a které ilustrují, jak problematická instituce zoologické zahrady vlastně může být.

Jako teoretická východiska mi posloužily studie, které představím v následující části. Pro analýzu přístupu ke zvířatům mi jako klíčová posloužila kniha *Why look at animals*, kde John Berger analyzuje postavení zvířete a jeho statut tak, jak se obojí v historii měnilo (Berger, 1977). Lidé již od počátku zvíře nevnímali jen jako přísun potravy či kožešin, ale jako symbol a nedílnou součást svého okolí. Jak poznamenává Vernon Kislíng (Kislíng, 2001: 2-7) v knize *Zoo and aquarium history*, lidé byli zvířaty odjakživa fascinováni, a to jak ve věci citu, tak ze strany vědecké. Zvíře je součástí světa lidí, přestože se vždy bude odlišovat, ale zároveň v něm lidé spatřují i určité podobnosti k sobě samým.

Zoologické zahrady, zvěřince a další zařízení tohoto typu jsou primárně určeny k prezentaci divokých zvířat lidem. Návštěvnost zoologických zahrad je vysoká a čas zde strávený patří k oblíbeným zábavám široké skupiny lidí, především dětí. Zoologické zahrady však nepřitahují jen lidi se zájmem o zvířata, lidé zde často tráví čas pouze na procházce v příjemném prostředí, využívají zoo jako možnost setkání s přáteli či jako místo k posezení. S přímou cíleností na zákazníka coby návštěvníka zoo, si mnozí nejsou jisti, zda přechod od původních zvěřinců a zahrad, kde zvířata byla držena v malých klecích, k tematickým výběhům připomínajících alespoň částečně původní habitat zvířete, není způsoben právě snahou o zvýšení komfortu návštěvníků, než samotných zvířat. Zkušenost totiž ukázala, že s novým postojem moderního člověka vůči zvířatům se mění jeho přístup vůči klecovým výběhům. Návštěvníci zahrad se stavěli negativně vůči zvířatům uvězněným ve stísněných výběžích a naopak nadšeně přijímali obraz zvířete v umělém biotopu. Velkou oblibu zaznamenaly výběhy stylizované jako africká savana či deštné pralesy. Anderson ovšem připustil, že není jisté, zda tuto stylizaci zvířata vůbec vnímají (Anderson, 1995: 289-91).

Zoologická zahrada se tak stala jakousi výlohou divočiny, místem, kde se protíná linie přístupu zoologů a pouhých turistů, jak naznačují Bryman a Beardsworth v titulu *Disneyization of zoos* (Bryman, Beardsworth, 2001). Také zde zmiňují velmi důležitou věc, a to sice, že lidé přilákáni divokostí života v přirozeném habitatu zvířat, vyhledávají zoologické zahrady v očekávání toho, že zde tento nespoutaný život uvidí, a to i s vědomím, že jde o zvířata, jež se i několik generací rodí v zajetí. Divoký život je v zahradách prezentován neškodně, zábavnou a líbivou formou. Jeho nebezpečnost a krutost zcela ustoupila potřebám komercializace. Některé zahrady zašly ještě dále a začaly některá zvířata cvičit, k nadšení svých návštěvníků. Lidé tak mohou pozorovat své představy divokého života v maximálním pohodlí a bezpečí, aniž by se cítili ošizeni (Bryman, Beardsworth, 2001: 98-100). Jde však v takovém případě o prezentaci skutečného divokého a nespoutaného života zvířete? Lidé přímo vyhledávají možnost vidět krmení cvičených lachtanů, hru tygra s míčem či přehlídku slonů, kteří plní pokyny svých chovatelů. V případě, že by při vystoupeních se zvířaty selhala bezpečnostní opatření, stává se instituce terčem kritiky a veřejností je tato možnost vnímána jako absolutní selhání, ke kterému by za žádných okolností nemělo dojít. Pokud se tak stane a předváděné zvíře se projeví jako divoké a tedy nebezpečné, veřejnost je pobouřena a rozdělena na dvě poloviny. Jedna zvíře zatracuje, druhá obhajuje, protože je jeho přirozeností být divoké. Právě zde ale narážíme na otázku, zda lidé onu divokost vůbec chtějí spatřit. Stojí zde protipóly kruté a nebezpečné divočiny, v níž zvířata bojují o přežití v mnohdy tvrdých podmínkách, a pak divočina vnímaná lidmi jako nespoutaná příroda s elegantními dravci a zvířaty v pestré přírodě. Autoři Bryman a Beardsworth zde tak podpořili názor Kaye Andersona, že: „Příroda byla přetvořena v kulturní zážitek a duchovní zboží.“ (Anderson, 1995: 275). K tomuto názoru se přidává i Vernon Kisling, když poznamenal, že zvířata lidstvo přitahovala více než jiné kulturní zboží pro svou vzácnost, častou nedosažitelnost a také díky vysokým nákladům na péči o ně (Kisling, 2001: 1-2).

Důležitým aspektem, který se váže k zoologickým zahradám jako takovým, je pocit lítosti mnohých lidí, a to včetně návštěvníků těchto zahrad. Zvláště v posledních letech se často diskutuje na téma etiky v existenci těchto zařízení, jelikož mnohé zahrady dávno pozbyly na svém účelu záchranu druhů či ochrany přírody. Jak však

poznámali Bryman a Beardsworth, může se jednat i o pocit viny kolektivní, kdy realita zoologické zahrady v návštěvnicích vyvolává pocit odpovědnosti za vymírající druhy a ničení přirozeného habitatu těchto zvířat (Bryman, Beardsworth, 2001: 97). Nejedná se však o automatický pocit, jelikož mnoho lidí získá dojem právě opačný a cítí se být součástí boje za obnovu přírody a záchranu druhů. Mnoho lidí i autorů se tedy kloní k teorii, že zoologické zahrady jsou motivovány pouze tržním hospodářstvím a jejich účely jsou ryze komerční. Některé z organizací na ochranu zvířat také poukazují na fakt, že zvířata držena v zahradách přichází o možnost plné socializace v rámci vlastní skupiny a jsou stresována vlivem zajetí a nedostatku přirozeného prostoru. Edukační příspěvní zoo pak napadají tvrzením, že deprivované zvíře v malém prostoru není schopno žákům předvést, jak se chová skutečný tygr. Zde lze opět přihlídnout ke skutečnosti, že obliba vystoupení se zvířaty v rámci zoologické zahrady je vysoká a pokud nejsou k dispozici naučené kousky a triky, je zde možnost alespoň sledovat krmení zvířat od jejich chovatelů. Samy zoologické zahrady tento trend podporují, když se snaží vnést do zahrad prvky představení, zvláště s velkými savci (Bryman, Beardsworth, 2001: 97). Představení se zvířaty má přitáhnout pozornost návštěvníků a stejně tak stánky a sociální zařízení jsou v zoo za účelem přilákání většího množství lidí a zvýšení jejich komfortu. Na obranu zoologických zahrad lze ale oponovat, že tyto komerční atrakce jsou cestou k návštěvníkům v dobré náladě, kteří o to více nakupují v obchodech se suvenýry a kteří se spíše do zahrady vrátí, a tím nepřímo podporují programy na ochranu přírody a druhů, ve kterých je zoo zapojena (Bryman, Beardsworth, 2001: 97). I lidé mimo organizace ochránců přírody však často projeví lítost nad šelmou, která přechází za plexisklem a nečinně přehlíží klepání na sklo, či nad cvičeným slonem. První případ považují za týrání, druhý za vykořisťování či zneužívání. Mnozí si také kladou otázku, zda je dravá šelma viděná v zoo ochočené domácí zvíře, apatický tvor přivyklý životu v ohradě či skutečná šelma, která jen nemá možnost se projevit.

4) Cíle výzkumu

Tato kapitola se věnuje cílům mého výzkumu a obsahuje krátkou pasáž o náplni pilotní studie, která mne k mému výzkumu přivedla.

Původní pilotní studie se týkala antropologického výzkumu v prostorách zahrady a zahrnovala pozorování náhodně vybraných návštěvníků a také interview. Výzkumník nepozorován následoval subjekty na cestě zahradou a zaznamenával jejich chování. Tedy jakou návštěvník věnuje pozornost zvířatům, jakým způsobem se po zoo orientuje (například zda ignoruje méně známé výběhy a cíleně míří k těm favorizovaným) a čemu přikládá důležitost, například zda se spíše věnuje svým společníkům, nebo informačním tabulkám. V závěru studie vyplynulo, že ze sledovaného vzorku výběhům věnovalo pozornost jen minimum návštěvníků, zatímco většina se zajímala o vše, co s povahou zoo přímo nesouvisí, například zmíněným společníkům, dětem, stánkům s občerstvením nebo kolem výběhů jen bez povšimnutí procházeli a prohlíželi si jen mediálně známá zvířata jako gorily a šelmy. Tato zkušenost mne přivedla na myšlenku zjistit, zda se i těmto preferovaným druhům dostane hlubšímu zájmu, nebo i je lidé chtějí vidět pouze pro jejich prestižní vnímání okolní společnosti.

Otázkou mého výzkumu bylo zjistit, jakým způsobem lidé šelmí výběhy posuzují a jakým aspektům přisuzují důležitost. Tedy například, zda se zajímají o členitost a orientaci prostoru, vybavení výběhu či míru zeleně.

Jedním z prostředků, které mi pomohly tohoto cíle dosáhnout, bylo elicitální interview nad fotografiemi. Zjistila jsem, jak návštěvníci reaguji na výběhy a zoo samotnou v momentě, kdy je vidí jen zachycené na fotografii. Srovnávala jsem výpovědi respondentů o pěti výbězích, přičemž první výpověď podali na základě vlastních vzpomínek a pocitů s nimi spojenými, zatímco druhou výpověď poskytli po předložení panoramatických fotografií, kdy se mohli na výběh plně soustředit bez rušení okolními vlivy, jakými jsou například počasí a ostatní návštěvníci. Již během dřívějších pozorování návštěvníci často měnili své postoje podle toho, kdy přemýšleli

pouze na základě neurčité vzpomínky či pocitu, či když byli konfrontováni se skutečným obrazem.

Během průběhu celého výzkumu jsem se v rozhovorech s respondenty zaměřovala i na jejich vnímání samotných šelem. Výpovědi o výbězích totiž bylo nutné zasadit do širšího kontextu, a proto bylo třeba chápat respondentův vztah nejen k pražské zoologické zahradě, ale i vůči šelmám. To, jakým způsobem lidé o šelmách uvažují, se promítá i do vnímání všeho, co se šelmami souvisí. Ve chvíli, kdy jsem znala respondentův názor na šelmy, mohla jsem lépe pochopit jeho názory na šelmy v zajetí i na jejich uměle vytvořené domovy. Čím více informací jsem měla k dispozici, tím věrohodněji jsem mohla podložit své závěry a hlouběji analyzovat získaná data. To je dalším důvodem, proč je lepší zaměřit se pouze na jednu kategorii.

5) Metoda výzkumu

V této kapitole představím metodu, jakou jsem pro svůj výzkum zvolila a z jakého důvodu právě tato metoda byla vhodná. Krátce zde uvedu i svůj přístup k respondentům během rozhovoru.

Vzhledem k charakteru projektu jsem volila kvalitativní přístup. Studie se tak účastnil jen omezený počet jednotlivců, který byl podroben velkému množství otázek, čili pro závěrečnou analýzu tak bylo získáno množství detailních informací od malého počtu respondentů.

Kvalitativní výzkum nemá jednu přesně vymezenou definici, na které by se shodovali všichni, přesto lze tento typ výzkumu obecně vymežit. „Negativní definici podali metodologové Glaser a Corbinová, kteří za něj považují jakýkoliv výzkum, jehož výsledků se nedosahuje pomocí statistických metod nebo jiných způsobů kvantifikace.“ (Glaser, Corbinová, 1989, in Hendl, 2005: 49). Účastníky výzkumu či místa, na kterých výzkum proběhne, si dle různorodých potřeb projektu vybírá výzkumník a po určité době či periodicky tyto jedince či místa sleduje. „Výzkum se provádí pomocí delšího a intenzivního kontaktu s terénem nebo situací jedince či skupiny jedinců.“ (Hendl, 2005: 51). V této fázi též současně probíhá nejen sběr dat, ale i analýza. Analýza částečně sesbíraných dat může výzkumníka přivést na další otázky, postupy či zdroje, je proto nedílnou součástí fáze sběru dat. Při každém sebrání dat výzkumník provede jejich rozbor, vyčlení data nepotřebná a poté se celý proces opakuje. Právě díky možnosti upravovat výzkumné otázky a utvářet je již během procesu sběru dat, se kvalitativní výzkum považuje za emergentní či pružný typ výzkumu (Hendl, 2005: 49).

Svůj přístup jsem po každém provedeném interview revidovala, stejně tak způsob, jakým jsem pokládala otázky a jejich pořadí. Rozvržení interview bylo rozdílné z důvodu, že každý respondent problematiku vnímal jinak a navazoval právě na témata, která mu byla nejbližší. Proto také bylo nezbytně nutné, abych interview korigovala, jelikož některé věci pro výzkum podstatné by nemusely vůbec zaznít. Současně by bylo násilné snažit se respondenta vést vždy na konkrétní téma v konkrétním pořadí a takové počínání by mohlo mít negativní vliv na respondentovo rozpoložení a tedy i

odpovědi, rozhodla jsem se proto ke každému přistupovat individuálně, pouze s okruhy, které musí během rozhovoru zaznít.

Při korigování interview bylo třeba klást zvláštní důraz na to, aby respondent nebyl naváděn, nebo necítil určité nutkání odpovídat tak, jak považuje za správné, ale ve skutečnosti si to nemyslí. Proto jsem zachovala takový postoj, aby mě respondenti vnímali pouze jako výzkumníka a tazatele, tedy tak, že každá odpověď je správná a důležitá a oni tak nemusí vymýšlet či překrucovat skutečný stav věcí. Uvolněný respondent, který nemá pocit, že se svými výpověďmi ztrapňuje, může podat tu nejhodnotnější výpověď.

Kvalitativní výzkum umožňuje pohled do úzce vymezené problematiky. Vzhledem k malému počtu respondentů, kdy výzkum bude proveden pouze v rámci jedné zoologické zahrady a jen u vybraného typu zvířat a výběhů, nebude možné výsledky vztáhnout na celkovou populaci a generalizovat závěry pro všechny zoo, které chovají šelmy. Cílem mé práce tedy bude vysledovat pravidelnost v odpovědích respondentů a definovat tak určité obecné závěry návštěvníků pražské zoo o kritériích, na základě kterých posuzují zvířata a jejich výběhy.

5.1) Technika sběru dat

V této kapitole bych ráda představila průběh rozhovoru. Jelikož nepotřebná data lze snadno vyřadit během následné analýzy, zvolila jsem delší interview, které přineslo mnohem více informací, než v závěru bylo potřeba. To mi poskytlo možnost hlouběji chápat respondentův postoj k tématu a zároveň bylo obsáhlejší interview prevencí toho, že by některé potřebné informace v závěru mohly chybět.

Vzhledem k užití kvalitativního přístupu a nutnosti porovnávat sebrané rozhovory jednotlivých návštěvníků, jsem zvolila formu rozhovoru pomocí návodu. „Návod k rozhovoru představuje seznam otázek nebo témat, jež je nutné v rámci interview probrat.“ (Hendl, 2005: 174). V mém výzkumu bylo probrání stejných okruhů

se všemi respondenty klíčové. Abych mohla jednotlivé výpovědi porovnat a následně získaná data použít, bylo třeba, abych měla na daná témata názor ode všech, nikoli jen od těch, kteří si náhodně vzpomněli. Každý respondent má svou vlastní představu o zahradě a i naprosto odlišný přístup a vztah ke zvířatům. Proto respondenti stejným věcem přisuzovali rozdílnou důležitost, a abych z rozhovorů získala dostatečné informace pro výstup, bylo třeba rozhovoru udat určitý směr. Pro mou práci není důležité, v jakém pořadí jednotliví respondenti o těchto tématech mluvili a jak navazovali na další otázky, ale bylo nutné, aby se během rozhovoru dostalo na celou připravenou osnovu. Předem vybrané okruhy (viz výše) mi umožnily přistupovat ke každému respondentu individuálně, ale zároveň jsem díky nim v rozhovorech nevynechala body, které pro výzkum byly důležité.

S respondenty jsem rozhovor zahájila obecnými otázkami o zoo a šelmách, a postupně jsem postupovala ke specifitějším otázkám nutným k výzkumu. Ve druhé části následoval přechod k elicitacnímu interview nad fotografiemi (viz níže) s cílem zjistit rozdílnost či podobnost názorů respondentů, když na fotografiích uvidí reálný vzhled výběhu nezakreslený představami (například lítostí nad zvířaty nebo naopak fascinací velkou šelmou, která respondentovi překryje dojem z výběhu), přičemž v této fázi došlo k zopakování vybraných otázek, které se výběhů a šelem v nich týkaly. Během pilotní studie jsem totiž zaznamenala, že lidé mají na zoo, případně jednotlivé druhy zvířat, již utvořený určitý názor a na jeho základě výběhy posuzují. Když však byli konfrontováni s přímým obrazem dané věci, předsudek ustoupil do pozadí a respondenti reagovali jinak.

Celý rozhovor se dělí na několik témat, která mají následující dramaturgii. Úvod interview jsem zaměřila především na poznání respondenta. Nechala jsem jej vyprávět o jeho poslední návštěvě v zoologické zahradě. Respondenti vyprávěli o průběhu této i předchozích návštěv, porovnávali pražskou zoo s jinými zahradami, pokud je navštěvovali. Mluvili o svých zážitcích a o tom, jaká místa navštěvují nejvíce a na co v zoo nejvíce těší. Důležité zde pro mne bylo zjištění, s jakými očekáváními respondenti do zoo vlastně přicházejí. Respondenti vzpomínali na vše, co v zoo prožili a velice důležité bylo, že je tento úvod zaměřený pouze na jejich osobu přivedl do uvolněné nálady, ačkoli již v tomto bodě jsem získávala důležité postřehy pro další body

rozhovoru. Příkladem může být právě srovnávání výpovědí, kdy proti sobě stála původní výpověď o návštěvě zoo z volnočasových důvodů a pozdější názor, že účely návštěv zoo jsou v první řadě vzdělávací kvůli dětem.

Jak již bylo zmíněno, zvlášť důležité bylo zasadit respondentův názor na šelmy do širšího kontextu. Proto rozhovor pokračoval otázkami na šelmy na Zemi. Různými cestami, které záležely na konkrétním respondentovi, jsem se začala dobírat všech informací o jejich vztahu k šelmám jako takovým. Někteří respondenti přímo mluvili o lvech a tygrech, jiní o kočkovitých šelmách obecně, vyprávěli o tom, jakou šelmu by v přírodě chtěli spatřit a čím je šelmy uchvacují. Tato část rozhovoru mi posloužila převážně k zodpovězení otázky, zda respondent vnímá jinak šelmu žijící ve volné přírodě než šelmu, která je chovaná lidmi v zoo. Jak se později ukázalo, tyto dva póly se spolu různě prolínaly a zároveň se názory respondentů na ně lišily právě v závislosti na tom, že šelma z volné přírody má pro ně vyšší prestiž a obdiv. V této části rozhovoru byly i otázky na respondentův postoj k šelmám žijícím v zahradě a tom, co si respondenti o jejich chovu myslí, je-li pro ně důležitý a proč. V tomto bodě respondenti z většiny poukazovali především na stav výběhů, které by měly odpovídat povaze divokých zvířat a být prostorné a dobře vybavené. Co se týče chovu v zajetí, stav výběhů byl pro respondenty klíčový. Respondenti též hovořili o důvodech, proč šelmy chovat či nechovat a velmi okrajově zmiňovali i ochranu přírody.

V další části rozhovoru jsme volně přešli k názorům přímo na šelmy v pražské zoologické zahradě, respondenti mluvili o konkrétních zvířatech, která v zoo viděli. Pro mou práci byl tento bod zvlášť důležitý z hlediska pozdějšího hodnocení šelmích výběhů, jak popisuji v kapitole *Výběr výběhů*. Tentokrát rozhovor směřoval k otázkám na postavení pražských šelem v zoo a zejména na jejich výběhy. To, jak respondent vypovídá o samotném zvířeti, je pro výzkum velmi užitečné, a od tohoto postoje se odvíjí i názor na vše, co se zvířete týká. Jednalo se zejména o celkový pocit z výběhu, konstatování, zda je výběh prostorný nebo dostatečný či dobře uzpůsobený pro dané zvíře. Otázkou bylo, zda si respondent myslí, že je výběh pro šelmu vhodný, nebo je s výběhem celkově nespokojený, a hlavně proč si tak myslí. Právě toto byla velmi důležitá kritéria, na jejichž základě bylo možné vysledovat, na základě čeho respondenti výběhy hodnotí. Respondenti hovořili o tom, co by na výběhu rádi změnili,

pokud by to bylo možné, a co se jim ve výběhu nelíbí. Zároveň hodnotili i kladné části, tedy co naopak na výběhu oceňovali a považovali za pro šelmy velmi vhodné a zlepšující jejich podmínky. Všech 21 respondentů bylo velice vstřícných a v této části rozhovoru již bylo možné podrobně se jich vyptat na pocity spojené s danými výběhy a postojem k jejich obyvatelům. Důležité to bylo právě pro ilustraci toho, jak respondent o šelmách uvažuje, jaké podle něj vlastně jsou, jelikož vidění jejich potřeb odráží návštěvníkovo vnímání jejich přirozenosti. Jak uvedu v průběhu práce, respondenti považovali za nejdůležitější věci estetickou úpravu a množství atraktivních hraček, přestože obecně šelmu vnímali jako divokého a tichého predátora. Takové zjištění bylo významné i vzhledem k důležitosti tématu marginalizace (viz Teoretické zakotvení práce)⁴ a v závěru jsem se proto snažila zaměřit na preference a očekávání, jaká respondent na zoo vztahuje. Otázky jsem tedy nepřímo směřovala k tomu, jak respondent balancuje mezi volbou atraktivního designu výběhu a vhodností pro zvíře – například zda považuje za lepší zvýšit atraktivitu výběhu, přestože tím sníží pohodlí vystavených zvířat. Jejich odpovědi k této problematice opět významně přispěly k rozřešení preferovaných atributů pro výběhy a k tomu, proč jsou pro respondenty důležité. Pro úplnost je třeba upřesnit, že pořadí otázek se měnilo v závislosti na vývoji konkrétního rozhovoru a u každého z respondentů se různě lišilo.

Po této části rozhovoru nastala druhá fáze celého interview, a respondentovi byly předloženy fotografie jednotlivých zvolených výběhů. Po prohlédnutí fotografií jsem návštěvníka opětovně požádala o názor na výběhy a interview dále pokračovalo jako elicitací. Jak již bylo zmíněno, cílem bylo srovnat názor respondenta na výběhy ve fázi, kdy jej vidí bez jakéhokoli zkraslení, bez okouzlení zvířaty nebo na základě příjemné vzpomínky způsobené dobrým počasím či doprovodem. A co je důležité, kdy jej všichni respondenti vidí stejně díky panoramatickým fotografiím pořízeným v létě.

⁴ Jak jsem zmínila, někteří autoři zdůraznili zkomerčnění zoologických zahrad a naprostou proměnu účelu návštěv. Z exotické možnosti spatřit daleká zvířata na vlastní oči se stalo zboží, které je masově předváděno a zahrady se snaží budovat návštěvnícky atraktivní pavilony a získávat prestižní druhy zvířat. Lidé pak přicházejí za účelem zábavy a pestré podívané, zatímco edukativní smysl zoo je odsouván do pozadí.

5.2) Výběr výběhů

V této kapitole uvedu seznam vybraných výběhů spolu s důvody, které mne k jejich výběru vedly. V úvodu práce jsem uvedla, že výběhy měly splňovat určitou variabilitu. Vybrány byly záměrně tak, aby se vzájemně doplňovaly i odlišovaly. Variabilita se netýkala jen výběhů samotných, ale i jejich obyvatel. Jak uvedu v textu níže, některé výběhy jsou si sice podobné, ale patří rozdílně populárním šelmám.

Jedná se o výběhy tygra, lva, geparda, levharta obláčkového a levharta mandžuského v pražské zoo. Jedná se o kočkovité šelmy, jejichž výběhy mají rozdílná kritéria, co se týče velikosti, umístění a atraktivity výběhu.

První dva jmenované výběhy jsou společně v pavilonu šelem a jejich výběhy jsou velice podobné. Venkovní část výběhu je téměř totožná, jedná se o vyhloubený prostor s vodním příkopem, betonovou částí a tematickým zobrazením habitatu. Vnitřní část je pro obě zvířata také téměř totožná – jedná se o zděné místnosti kryté plexisklem. Jedná se však o zvířata, jež jsou ve společnosti vnímána diametrálně odlišně. Zatímco tygr alegoricky zpodobňuje zvíře vychytralé a zlé již v pohádkách, protikladem mu je právě odvážný a čestný lev. Mým cílem bylo zjistit, zda se tento fenomén projeví i ve vnímání obou totožných výběhů, například tedy tím, že se lví výběh bude zdát malý, zatímco pro tygra dostačující.

Výběh levharta obláčkového jsem zvolila pro dvě důležitá kritéria. Výběh je taktéž situován v pavilonu šelem, tedy v návštěvníky frekventované části zahrady, a také pro jeho očím příjemný vzhled – výběh je plný zeleně, dřevin a působí velmi přírodním dojmem, přestože je malý. K výběhu přiléhá i vnitřní část, která je naopak velmi strohá a s ještě menší metráží, než jeho vnější část.

Jako protiklad k tomuto výběhu jsem zvolila výběh levharta mandžuského. Tento výběh se nachází v horní části zoo, kam se dostane podstatně méně návštěvníků. Výběh je větší, svažité, plný křovin a stromů a leopard často není k vidění. Díky těmto dvěma typům výběhu je možné posoudit, zda návštěvníkům jde při posuzování výběhu hlavně o to, aby byl jejich očím příjemný a zvíře se dalo snadno nalézt, či mají na

vědomí hlavně zájem zvířat. Další možnost ke zkoumání zde také skýtá rozdílná popularita obou zvířat díky různým umístěním výběhů.

Pátým vzorkem je výběh geparda. Je umístěn hned vedle pavilonu šelem, tedy ve vysoce navštěvované části zoo. Výběh je zelený, kopečkovitý a rozlehlý, díky čemuž gepard často není vidět. Při pilotní studii jsem zjistila, že jej návštěvníci často minou, případně chvíli pátrají a poté rezignovaně odejdou. Gepard tedy vlastní výběh ve frekventované části, nicméně není snadno k nalezení. Díky tomu budu moci posoudit, zda má umístění výběhu vliv na popularitu zvířete, či je nutný pouze odpovídající design výběhu.

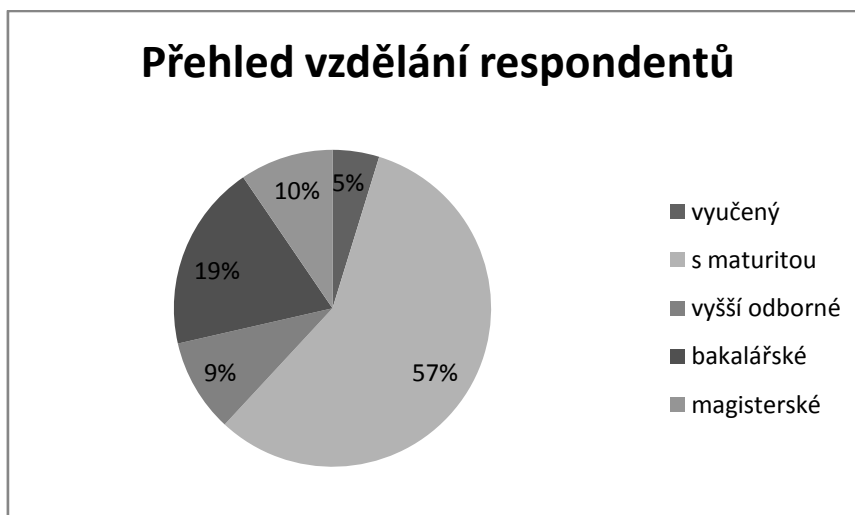
Zvolila jsem panoramatickou formu snímků, aby byly výběhy šelem zachyceny celé. Díky ní jsou výběhy zachyceny věrohodně a unifikace stylu ve formě panoramatu pak zabrání zmatení a ovlivnění respondentů, jelikož veškeré fotografie výběhů jsou pořízeny ve stejném formátu. Fotografie byly pořízeny jednou osobou v jeden konkrétní den. Na fotografiích jsou navíc výběhy zachyceny prázdné, bez zvířat.

5.3) Výběr respondentů

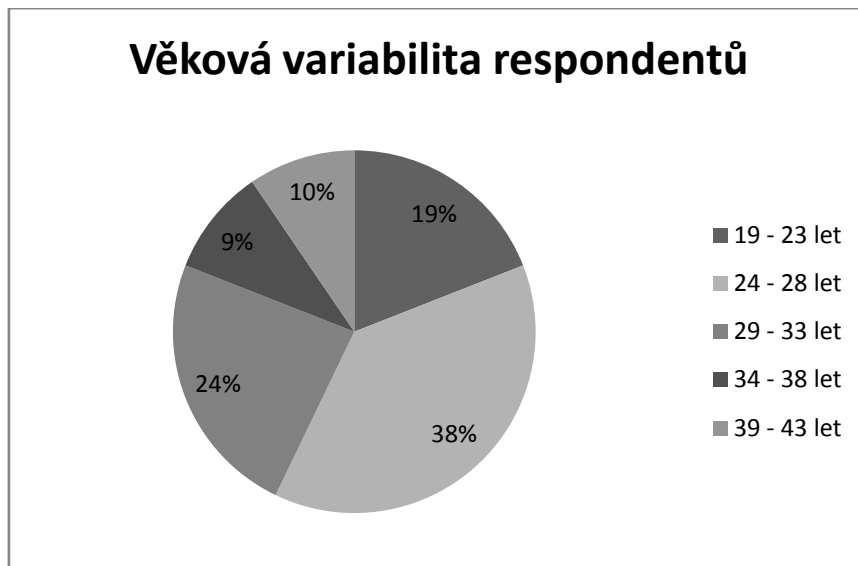
Rozhovor byl prováděn pouze s lidmi, kteří navštívili pražskou zoo a viděli v ní výběhy výše uvedených šelem. Abych se vyhnula problému, že respondent vlastně daný výběh vůbec nemusel vidět a proto o něm nemluví, při rozhovoru se všemi respondenty jsem se ujistila, že při návštěvě zoo věnovali pozornost částem, kde se výběhy nachází. Naprosto každý z respondentů, kteří se mého výzkumu účastnili, pražskou zoo navštívil více než jednou, někteří dokonce patřili k pravidelným návštěvníkům. Pro získávání jednotlivých respondentů jsem zvolila metodu sněhové koule. Respondent po provedeném interview podal doporučení na dalšího vhodného adepta. Tento způsob je vhodný zejména proto, že zvyšuje šanci nalezení člověka se zájmem o výzkum a ochotou věnovat svůj čas pro interview. Také jsem měla jistotu, že se jedná o člověka vhodného pro můj výzkum, jelikož respondenti mě rovnou odkazovali na lidi, u kterých věděli, že zoo navštěvují.

Respondenty pro účast nelimitovalo dosažené vzdělání ani pohlaví, první podmínkou byla zletilost, abych předešla problémům nejen s legislativou, ale i nedostatkem odbornosti ohledně práce s dětmi. Druhou podmínkou bylo, aby vybraní respondenti navštívili pražskou zoologickou zahradu alespoň jednou během uplynulého roku. Toto opatření jsem stanovila kvůli častým rekonstrukcím a velkým proměnám, kterými zoo během své historie prošla. Jiné hranice pro účast na výzkumu jsem nezvolila z důvodu, aby vzorek splňoval určitou variabilitu, i když se jednalo jen o menší skupinu. Různorodost respondentů mi zaručila, že výsledky mé práce nebudou ovlivňovány společenskými faktory a tedy že se nebudou vztahovat jen na úzce vyhraněnou skupinu společnosti. Dalo by se předpokládat, že pokud bych do výzkumu zařadila například pouze respondenty, kteří jsou členy přírodovědeckých kroužků, jejich přístup vůči zoo a následně i výsledky výzkumu, by byly naprosto odlišné.

Výzkumu se celkem účastnilo dvacet jedna respondentů ve věku od devatenácti do čtyřiceti tří let. Pro zajištění reprezentativnosti vzorku vzdělání a věk respondentů byly různé, nechtěla jsem vzorek unifikovat například jen na vysokoškoláky nebo skupinu stejně starých lidí. Tabulka č. 1 s přehledem respondentů je uvedena na konci této kapitoly.

Graf č. 1 znázorňuje rozdělení respondentů.

Graf č. 2 zobrazuje věkové rozmezí respondentů výzkumu.

S respondenty jsem nebyla v dlouhodobém kontaktu ani jsem se aktivně neúčastnila jejich činností v zahradě kvůli možnému ovlivnění výsledků. Ke všem rozhovorům jsem přistupovala individuálně, ovšem s přesně stanovenou osnovou a okruhy tématu, jak jsem zmínila v začátku kapitoly. Interview podle návodu mi umožnilo zaručit obsažení materiálu důležitého k výstupu, a zároveň s respondenty komunikovat přirozeně, a bez hrubých zásahů do jejich vyprávění udržet určitou linii. Respondentům jsem již před rozhovorem nabídla možnost získat výsledky z mé studie, a také podrobné seznámení s předmětem výzkumu, nicméně této možnosti po prvotním nadšení využila pouze jedna respondentka.

Přezdívk	Věk	Vzdělání	děti
Aktivista	24	s maturitou	ne
Animátor	27	s maturitou	ne
Fotograf	23	bakalářské	ne
Charitativní pracovnice	24	s maturitou	ne
Inženýrka	27	magisterské	ne
Kočárkárka	28	s maturitou	ano
Maminka	29	s maturitou	ano
Obdivovatelka zvířat	37	s maturitou	ne
Ochránce přírody	28	s maturitou	ne
Prodavačka	35	s maturitou	ano
Procházkař	31	bakalářské	ano
Řezbář	43	vyučení	ne
Sběratelka	31	vyšší odborné	ano
Sestřička	29	s maturitou	ano
Snílek	24	Vyšší odborné	ne
Sportovec	41	s maturitou	ne
Student sociálních věd	26	bakalářské	ne
Studentka	23	bakalářské	ne
Účetní	30	magisterské	ne
Vychovatelka	19	s maturitou	ano
Výletník	22	s maturitou	ne

Tabulka č. 1 obsahuje přehled respondentů s jejich přezdívkami, věkem, vzděláním a informací, zda mají či nemají děti.

Důležitost informace uvedené v tabulce č. 1 ohledně dětí uvedu v kapitole *Segmentace návštěvníků do skupin*. Přezdívky, které jsem pro respondenty zvolila, jim zaručují anonymitu a zároveň je vystihují. Pokud respondent neměl žádný výrazný rys související se zoo, přezdívkou jsem zvolila podle jeho hobby.

6) Metoda vyhodnocení dat

Tato kapitola je věnována vyhodnocení a zpracování sebraných dat. Vyhodnocení dat je klíčovou částí celého výzkumu, jelikož špatně provedená analýza by celou práci znehodnotila. Bez správnosti celé analýzy by výzkum pozbyl své věrohodnosti a ztrácel by tak smysl. V této části práce tedy představím principy, na kterých jsem svou analýzu sebraných dat postavila a jak jsem při analýze dat postupovala.

Od samého počátku výzkumu jsem průběžně prováděla analýzu získaných informací. Analýza neúplných dat mi byla prospěšná z několika důvodů. V první řadě jsem sama zlepšovala své zkušenosti s tříděním dat, a také jsem měla přehled o vývoji a směru, kterým se můj výzkum postupně vydával.

Po každém rozhovoru jsem roztřídila sebraná data a zároveň jsem vyřadila ta nepotřebná. Za data potřebná bych příkladem uvedla například informace, které respondent uvedl o zvířatech v zajetí, zvířatech v divočině, o zoologické zahradě a její funkci. Důležité bylo vše, co vykreslovalo respondentův vztah k divoké přírodě, stejně jako k té, kterou v zahradě uměle stvořil člověk. Do vyřazených nepotřebných dat spadaly informace, které pro výzkum nebyly nijak podstatné. Například vzhledem k segmentaci skupin návštěvníků pro mne bylo důležité vědět, s kým návštěvník do zoo chodí, zvláště pokud se jednalo o děti. Nicméně pro mne byly naprosto nepotřebné detailní informace o rodině respondenta. Stejně tak pro výzkum neměl žádný význam dopravní prostředek, který respondent využil na cestě do zoo. Tento postup mi umožnil zaměřit se na důležité věci a zároveň odstranit z materiálů to, co pro výzkum bylo naprosto nepodstatné.

Již po uskutečnění prvních rozhovorů jsem hledala určité podobnosti, na které jsem se zaměřila v dalších rozhovorech, a tím snadněji jsem se pak orientovala v datech potřebných pro výstup. Analyzovala jsem informace z každého provedeného rozhovoru, a zároveň jsem provedla analýzu společnou, kdy jsem rozebírala informace ze všech interview zároveň. Díky tomu jsem mohla provést selekci podobných názorů a vyčlenit celkem tři návštěvnické skupiny, které představím v praktické části.

V první části analýzy jsem sesbíraná data zorganizovala a sestavila jsem si seznam klíčových témat. Veškeré provedené rozhovory jsem si pro snadnější orientaci přepsala do textové podoby. Poté jsem provedla rozbor a sebraná data jsem zorganizovala. Po této části analýzy bylo možné porovnat jednotlivé segmenty přepsaných interview podle příslušnosti ke klíčovým tématům.

Ve fázi kódování jsem se dostala k jádru svého výzkumu – snažila jsem se vysledovat a určit pravidelnost či podobnost ve shromážděných datech. Jak popisuje Hendl, „začneme s malým počtem potenciaálních vzorců dat a témat, postupně je modifikujeme a rozšiřujeme, zamítáme, až nám nakonec zbude několik dobře verifikovaných témat nebo mechanismů.“ (Hendl, 2005: 229).

Jednotlivé pojmy a zjištěné podobnosti jsem následně utřídila do několika kategorií, které představím v další části své práce, a které usnadní závěrečné porozumění. V další fázi analýzy následoval průběžný souhrn, ve kterém jsem zaznamenávala veškeré dosud odhalené skutečnosti, a právě tento souhrn je klíčový pro závěrečnou zprávu o výsledku výzkumu. Jak Hendl vysvětluje, „nutí výzkumníka, aby se zabýval zpracovaným materiálem z hlediska konečného vyústění, aby jasně formuloval zásadní věci a kriticky hodnotil dosud nasbíraná data.“ (Hendl, 2005: 233).

7) Hodnocení kvality výzkumu

Pro kvalitu výzkumu je velmi důležité podložit spolehlivost a důvěryhodnost sesbíraných dat i závěrů, které z nich mohou být vyvozeny. Stěžejní je i správně zvolit výzkumnou otázku, plán a strategii a zvolit pečlivý přístup v samotné fázi výzkumu, sběru dat, analýzy a interpretace. Metodologové Lincoln a Guba navrhli čtyři základní kritéria, jejichž pomocí lze hodnotit validitu kvalitativního výzkumu (Lincoln, Guba 1985, IN Hendl, 2005: 339-341).

Prvním kritériem je důvěryhodnost. Důvěryhodnost má prokázat, že předmět výzkumu byl dostatečně popsán a pochopen. Aby studie byla dostatečně důvěryhodnou, bylo nutné zajistit její optimální délku, která je nezbytnou pro její kvalitní zpracování. Důvěryhodnost svého projektu jsem zajistila pečlivým rozborem sesbíraných dat a dostatečným teoretickým zakotvením. Splnění tohoto kritéria bylo pro mne obzvláště důležité, protože bez důvěryhodnosti by můj výzkum postrádal smysl.

Ze sesbíraných dat jsem vytěžila maximum informací, přičemž jsem své závěry několikrát kontrolovala a srovnávala s výpověďmi respondentů. Porovnávala jsem své závěry z různých částí výzkumu, abych si potvrdila, že výsledky spolu korespondují a dávají smysl. Mou práci jsem nikdy nelimitovala délkou ani časem, bylo pro mne stěžejní obsáhnout vše důležité a popsat jednotlivé fáze celého postupu. Zároveň jsem mnohé body své práce konzultovala s vedoucí své práce, vyučujícími na fakultě i se svými kolegy z řad studentů, kteří měli zkušenosti s antropologií a vlastními výzkumy. Též jsem čerpala z odborné literatury. Díky nadhledu nezúčastněných, ale přitom informovaných konzultantů, jsem získala cenné poznatky, na základě kterých jsem svou práci obohatila a rozšířila.

Dalším kritériem v pořadí je přenositelnost. „Přenositelností se myslí možnost využít závěry z daného případu pro jiný případ, který se mu podobá.“ (Hendl, 2005: 339). V zásadě se jedná o kritérium zobecnitelnosti. Má studie probíhá pouze v jedné zoo, a tudíž je možné použít závěry výzkumu jen omezeně. Výsledky mé práce by tedy bylo možné využít pro další bádání v oblasti antropologie zoologických zahrad, jako

například v oblasti zkoumání chování návštěvníků a jejich vztahu k této instituci, pouze mé závěry nelze pojmovat globálně už z důvodu přístupu různých kultur ke zvířatům a instituci zoologické zahrady jako takové. Jak uvádí Vernon Kisling, zoo se vyvíjí v závislosti na kultuře, se kterou je spjata (Kisling, 2001: 1). Mé výsledky též mohou posloužit jako podklad v dalších výzkumech výběhů či jako výchozí teorie pro ně. Je však nutné říci, že při využití pro výzkum výběhů jiného druhu, než šelem, by byl nutný výzkum s širším spektrem výběhů, tedy s výběhy zvířat více druhů.

Hodnověrnosti výzkumník dosáhne tak, že pečlivě zanalyzuje získaná data a učiněné závěry vědecky podloží. Veškeré své závěry jsem podložila výpověďmi respondentů a popsala postup, který mě k nim přivedl. Rozbory interview s respondenty jsem doplnila citacemi knih od dalších autorů, kteří se tématem zoologických zahrad zajímají. V průběhu výzkumu jsem zjistila, že mé závěry často souhlasí se závěry jiných autorů, čímž jsem si částečně potvrdila správnost postupu. Zároveň jsem ve své práci popsala celý proces od počátku výzkumu, až do jeho finální fáze.

Potvrditelnost znamená cosi jako revizi studie. Jedná se o objektivitu celé studie, dochází ke kontrole všech částí výzkumu. V závěrečné fázi projektu jsem svůj postup opětovně zkontrolovala, přečetla celou studii a zkontrolovala správnost svých závěrů tím, že jsem znovu hledala argumenty pro jejich pravdivost. S odstupem času jsem se dívala na celý průběh své práce a hodnotila správnost svých kroků, smysluplnost celé myšlenky. V tomto bodě jsem se snažila potvrdit si, že má práce měla smysl, přinesla očekávané výsledky a že jsem v ní uvedla vše, co je potřebné pro její pochopení.

8) Etické otázky výzkumu

Výzkumník by měl mít vždy na paměti etiku výzkumu, a do nejvyšší možné míry seznámit účastníky výzkumu s tématem a účelem. Před zahájením výzkumu jsem všechny účastníky výzkumu informovala o průběhu a náplni výzkumu a získala jsem jejich poučený souhlas. Respondenti tedy věděli, jaký průběh očekávat a čeho se výzkum bude týkat, ale z důvodu důvěryhodnosti výzkumu jsem je podrobně neinformovala o výzkumných otázkách, jelikož by to mohlo ovlivnit jejich odpovědi. Ve výzkumu jsem vůbec neangažovala nezletilé, tudíž nebyl nutný souhlas zákonných zástupců.

Jména respondentů nebyla nikde zveřejněna, jelikož by to pro výzkum nemělo žádný přínos, i kdyby respondenti souhlasili. Nikde jsem nezveřejnila ani osobní informace respondentů, pouze pro účely výzkumu byla jejich jména změněna na vystihující přezdívky. Tyto přezdívky mi umožnily lepší orientaci v materiálech a také při konzultaci výsledků, ale zároveň byly zárukou naprosté anonymity. V tabulce respondentů je tedy uvedena pouze přezdívka, věk respondentů a jejich vzdělání. V tabulce se též nachází kolonka, zda respondent má či nemá děti. Netýká se však rodinného stavu, obsahuje jen informaci, zda respondent zoo navštěvuje v doprovodu dětí. S uvedením těchto informací respondenti souhlasili.

Svou účast ve výzkumu mohli respondenti kdykoliv svobodně přerušit, ale žádný z nich tak neučinil. Sebraná data a přepisy rozhovorů budou archivovány pouze mnou v souladu se zákonem č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů. Respondenti byli ujištěni, že data budou použita pouze anonymně a pro účely dané studie. Jak jsem již zmínila v kapitole *Výběr respondentů*, respondentům jsem nabídla možnost vidění své práce i výsledků výzkumu. Ačkoli respondenti tuto možnost prve nadšeně uvítali, pozdější zájem projevila pouze jedna respondentka.

9) Výsledky rozhovorů

V této kapitole uvedu výsledky první části rozhovorů (bez elicitacího interview), které rozhovory s respondenty přinesly. Vybrala jsem orientační výsledky, které jsou pro další analýzu důležité nebo zajímavé k zamyšlení, kde respondenti podali rozsáhlou výpověď o svém vztahu k zoologické zahradě, jejích návštěvách a postoje k výběhům.

Výsledky rozhovoru ukázaly, že většina respondentů, tedy sedmnáct z jednadvaceti, uvažovala především o vlastních motivech návštěvy zoologické zahrady. Zajímavostí, která poukazuje na skutečnost, že to, co lidi do těchto institucí láká, nejsou vždy zvířata samotná, je fakt, že pět z uvedených sedmnácti respondentů při otázce na důvody návštěv zvířata vůbec nezmínila, jak může ilustrovat výpověď jednoho z respondentů: „Rád se v zoo projdu, vždycky nás jde víc. Je to odreagování na vzduchu, chodím tam jenom v létě, v zimě to na chození není úplně ideální.“⁵ Tento fakt podporuje i to, že všech sedmnáct respondentů od návštěvy zoo očekávalo příjemnou procházku v atraktivním a zajímavém prostředí. Důležité pro respondenty s dětmi je, ať už jsou rodiči nebo jen doprovodem, že zde najdou zábavu nejen oni, ale především děti. Též uvedli jako hlavní cíl učit se hrou, ale nikoli sebe, nýbrž děti. Zvířata jako primární zájem své návštěvy uvedli ti respondenti, kteří se mimo jiné zajímají o ochranu přírody a její funkci chápou jako čistě edukativní.

Devět respondentů si všímalo výběhů a hraček, které mají šelmy k dispozici. Někteří z nich hračky ocenili a vnímají je celkově pozitivně, jiní považují jejich množství za nedostačující, a proto si myslí, že jsou zvířata zanedbávaná. Jediný respondent, který se sám považuje za aktivistu v oblasti ochrany přírody, zmínil neblahý vliv hluku a vysokého počtu návštěvníků. Je nutné brát v úvahu i skutečnost, že mnozí vyhledávají zoo kvůli zábavě a dětem, pro které je zde připraveno množství atrakcí, ale i zábavný program. Vidět šelmu, která si hraje, je mnohým atraktivnější, než spící zvíře a v návštěvnicích to svým způsobem vyvolává dojem, že zvířata jsou v daném prostředí šťastná a spokojená.

⁵ Animátor

Teorii o komercializaci zoologické zahrady podporuje další zjištění, že pouze dva z respondentů by zoo rádi viděli pouze jako vzdělávací instituci, která by měla být oproštěna od dětských koutků a atrakcí. Jeden respondent si navíc všiml a odsoudil skutečnost, že při rekonstrukci dostala přednost část pro návštěvníky a s postupem času docházelo k obnově zvířecích ubikací.

Výzkum dále ukázal, že i přes to, že většina respondentů zahradu navštěvuje pravidelně, jejich znalosti týkající se zvířat, tomu neodpovídají. Příkladem mohou být prohlášení dvou respondentů: „Myslím, že výběhy jsou velmi malé, a lev si navíc ani nemá kde zaplavat“⁶ a „Ten výběh moc hezky nevyřešili, není tam skoro vidět a i tomu zvířeti ta chaotičnost musí vadit.“⁷ Jeden respondent překvapil odpovědí: „Nemám tušení, co šelmy potřebují. Asi hodně masa.“⁸ Ve své podstatě měl pravdu, na druhou stranu tohoto návštěvníka informace o šelmách neoslovily. Přestože respondenti více či méně zmiňovali vzdělávací funkci, informačním cedulím věnují pozornost jen minimálně. Jak vyšlo najevo během dřívějších pozorování přímo v pražské zoo, návštěvníci informace vyhledávají pouze zřídka a často si všimají jen populárních druhů zvířat, zatímco se věnují svým rodinám či přátelům a v zoo tráví čas jen na příjemné procházce či výletu. Během rozhovorů respondenti uváděli podobné důvody návštěv: „Je to relax, jezdíme tam na sobotní výlety, podívat se na exotická zvířata,“⁹ „Vyplňuji tím volný čas. Podívám se na zvířata a dítě se zabaví. A taky se aspoň projdu.“¹⁰ Mnozí z respondentů také sice šelmy přímo vyhledávali, ale scházel jim hlubší zájem. Každý sice dokázal pojmenovat lva a tygra, ale rozlišení mezi gepardem a leopardem bylo pro mnoho respondentů obtížné a to i přesto, že patřili k pravidelným návštěvníkům, kteří šelmy nikdy neopomněli navštívit. Nemožnost vzpomenout si a rozpoznat druhy různých menších a středně velkých kočkovitých šelem, jako například ocelota, rysa či kočku rybářskou, pak respondenti z většiny nepovažovali za nic neobvyklého. Pokud však vyšlo najevo, že respondent neví, ve které oblasti ve volné přírodě existují tygři, považoval to za ostudné. Šelma je lidmi stále vnímána jako prestižní symbol, ale zdá se, že díky snadné dostupnosti a bezpečí, které skýtá zoologická zahrada, je sice neustále

⁶ Vychovatelka

⁷ Účetní

⁸ Vychovatelka

⁹ Výletník

¹⁰ Prodavačka

populární a vyhledávanou, ale její výjimečnost upadá, jak dokazují některé výpovědi. Na vrcholu pomyslného žebříčku pak stojí velké šelmy, které je stále obtížné získat a u kterých je předpokládáno, že by je každý měl znát a vidět. „Vždycky se jdeme podívat na lvy a tygry, taky na toho hada u vchodu. Pak projdeme výběhy těch malých koček, a určitě i ten výběh s kočkou nahoře, mám pocit, že to je něco ze severu, i ten výběh tak docela vypadá.“¹¹

Co se týče názorů na adekvátnost výběhů zvířat, názory respondentů byly různorodé. Devět respondentů šelmy považuje za velice znuděné a otupělé, jejich výběhy bez možnosti vyžití a malé. Respondent-aktivista navíc zdůrazňoval sešlá a nešťastná zvířata za plexiskly a mřížemi, výběhy popisoval přibližně jako holý prostor, kde se zřídka najde jediný strom. Respondenti se vraceli k tématu chybějících hraček a výběhy v pavilonu šelem jim přišly velmi malé, návštěvníci převážně hovořili o vnitřní části pavilonu. Jedna z respondentek o pavilonu šelem říká: „Celkem velký, ale ne příliš upravený, chybí tam něco, čím by se šelmy zabavily.“¹² Další má pocit, že „Ani ta venkovní část není nic moc velká. O vnitřní části ani nemluví, je mi jich celkem líto, jak tam přešlapují za sklem.“¹³ Osmi respondentům přišly vhodné, vybavili si především výběh lva, který jim přišel prostorný a dobře řešený díky možnosti pozorování shora. Zároveň ocenili plošinu, kde je lev často k vidění a kde může odpočívat nebo se pod ni schovat. Výjimkou byl respondent, který si vybavil výběh geparda, a oceňoval příjemnou krajinu. Pozoruhodné je, že nikdo nemluvil o výběhu tygra, který je se lvím totožný. Tři respondenti zastávají názor, že výběh by měl co nejvíce odpovídat přirozenému prostředí zvířete. Radost z přirozenosti výběhů ostatně zmínila během rozhovoru většina respondentů, zároveň je ale nutné zmínit, že ačkoli někteří z respondentů oceňovali přirozenost krajiny, šlo jim především o atraktivní vegetaci se zdáním přirozeného růstu, nikoli o přesné ztvárnění původního habitatu. Toto zjištění vyplynulo později ze skutečnosti, že respondenti nedokázali určit, odkud některá zvířata původně pochází, a nemohli tedy tušit, jak jejich habitat vlastně vypadá.

Většina respondentů se také shodla v tom, že výběhy by mohly být větší. „Myslím si, že největším problémem je velikost výběhu. Působí na mě smutně šelmy,

¹¹ Kočárkářka

¹² Studentka

¹³ Inženýrka

kteře se nemohou rozběhnout, jako to dělají v přírodě.“¹⁴ Velmi často respondenti cítili určitou nespravedlnost a nepochopení, že zatímco některé šelmy mají k dispozici pouze malou vnitřní část pavilonu šelem, a o něco větší část venkovní, pouhá želva obrovská obývá několikanásobně větší prostor, a to přímo před pavilonem šelem. Výtka byla směřována především na správu zahrady, jelikož respondentům se nejlogičtějším jevil jako důvod nezájem jejího vedení, které nechce investovat do přestavby prostorů, když stávající pavilon doteď stačil a předvádí šelmy o to více zblízka. Jeden respondent uvedl: „Podle mě by určitě šlo něco s těmi výběhy udělat, kdyby se chtělo. Jenom želva má před pavilonem pole, a to je to mnohem novější, než pavilon sám. A mají to větší, než většina koček z pavilonu dohromady.“¹⁵

„No tak pro ty šelmy to je asi hodně malé, když se dřív pohybovaly ve volném prostoru a najednou se ocitly v kleci,“¹⁶ reagoval respondent na otázku ohledně vhodnosti výběhů v pražské zoo, zatímco jedna z respondentek uvedla, že „je krásné vidět divoká zvířata z pravé přírody.“¹⁷ Zde se opět vracíme k tématu vystavování divočiny, kterou návštěvníci tak touží spatřit a také očekávají, že toto přání bude naplněno.

Co se týče etičnosti chovu divokých šelem v zajetí, pět respondentů vyzdvihlo myšlenku, že jde o divoká zvířata, která se narodila ve volné přírodě, a proto jim zoo nesvědčí. Toto konstatování bylo zvláště důležité, protože bylo, ač mnohdy nepřímou, součástí mnoha názorů, které respondenti uvedli. V zajetí odchovaná šelma totiž pro respondenty ztrácela jakýsi punc divokosti, svou „šelmovitost,“ a respondenti o takové šelmě smýšleli jinak. Toto rozdílné myšlení mělo velký význam právě v otázkách etiky chovu těchto zvířat. Na šelmu, která vyrostla v zajetí, a nemůže se projevit ve své přirozenosti, lidé pohlížejí s lítostí. Tato lítost v nich pak probouzí otázku, zda je chov šelem v zajetí správný, protože omezuje zvířata, která symbolizují divočinu. Jeden respondent poznamenal, že „Šelmy by měly patřit do přírody, jenže bez chovu u lidí můžou úplně vymizet.“¹⁸ Oproti tomu respondent, který zájmy zoo hájil, zastával

¹⁴ Vychovatelka

¹⁵ Obdivovatelka zvířat

¹⁶ Animátor

¹⁷ Inženýrka

¹⁸ Student sociálních věc

názor, že „zoo nám umožňuje vidět to, co v přírodě skoro nikdo neuvidí, ale je pravda, že by ty podmínky občas mohly být lepší. Někdy mi jich je skoro líto.“¹⁹ K vyvolání pocitu lítosti může stačit i pouhá skutečnost, že jsou zvířata držena za mřížemi a jejich svoboda je omezena, čímž je popřena ona základní myšlenka života v divočině, tedy toho, co velká část lidí touží v zoo nalézt. Většina respondentů totiž vyjádřila určitou pochybnost o šelmách za mřížemi, a to včetně respondentů, kteří šelmy v ZOO rádi obdivují, jelikož jejich volnost je tak omezena a pro šelmu to je podle nich nepřirozené. Obecně nikdo z respondentů nezastával postoj, že chovat za mřížemi zvířata kvůli lidem je ideální, a zvláště u šelem se snažili jejich chov jasně zdůvodnit. Druhým velmi důležitým důvodem pro jejich odchov v ZOO pak pro respondenty byla možnost šelmy vidět kvůli možnosti vzdělávání, ačkoli, jak se v průběhu výzkumu ukázalo, to pro mnohé z nich znamenalo právě to je pouze jen vidět. Úspěšné odchování mláďat se většině respondentů jevílo jako neuvěřitelný úspěch a důkaz toho, že šelma žije v dobrých podmínkách. Odchov i přes omezení šelem viděli jako jedinou možnost, jak bojovat s pytláky, ústupem přírody a změnou podmínek pro život v ní. Nejdůležitější pro respondenty bylo šelmí populaci zachovat.

Zajímavý byl názor jedné respondentky, která považovala sklo za velice nevhodné a dala by přednost mřížím i z hlediska vhodnosti pro zvířata.²⁰ Chov šelem v zajetí návštěvníci vnímali rozdílně, lze však říci, že jejich názory byly většinou negativní, a to i přesto, že titíž respondenti oceňovali možnost vidět krásu divokých zvířat osobně. Zoologické zahrady považují za jakési nutné zlo - jak zmínila jedna respondentka, zoo vnímají „negativně, ale protektivně.“²¹ Sedmnáct respondentů tento názor rozvedlo dále, mluvili o tom, že mimo volnou přírodu zvíře strádá, ale zároveň se dožívá se vyššího věku z důvodu přísunu krmiva, nevýhodu volné přírody spatřují v tom, že v ní nelze udržovat populaci zvířat v dostatečném množství. Další respondentka uvedla toto: „celkově nejsem zastánce chovu jakýchkoliv zvířat v zajetí, pokud nejde o ochranu zraněného nebo vyloučeného jedince a podobně. Na druhou stranu je to pro nás jedinečná příležitost, jak zvířata ukázat lidem, kteří nemají možnost dostat se do dalekých zemí. Je to poučné. Ale jsem zastáncem spíše zoo typu safari než

¹⁹ Sportovec

²⁰ Snílek

²¹ Charitativní pracovnice

chování v klecích.“²² Dva z respondentů v této souvislosti vyslovili názor, že některé šelmy možná brzy budou přežívat výhradně v zoologických zahradách.

Devět respondentů zároveň ocenilo, že jen díky zoo je možné tato krásná zvířata, tj. konkrétně šelmy, spatřit na vlastní oči a považují to za přínos pro vzdělání. „Myslím, že by děti měly vidět, jak taková zvířata vypadají, je to lepší, než se dívat jen na obrázky.“²³ Podle čtyř respondentů jsou šelmy hlavním lákadlem zoo. Dle pěti respondentů by bylo dobré, kdyby se podařilo populaci šelem v zoo dostatečně rozšířit, protože by je bylo možné vypustit do volné přírody v rámci programu záchrany druhů. Stejně tak ale v tomto bodě mezi všemi respondenty panovala určitá skepse. Program sice považovali za velmi důležitý, ale zároveň zastávali názor, že není praktikován v takovém rozsahu, aby dosáhl globálních výsledků. „Myslím, že je to hodně důležité²⁴, ale podle mě je to taková kapka v moři, že je to spíš pěkné gesto. Nějaké zvíře se možná povede vypustit nebo vypomocť ohroženější skupině, tak jako tak je ale tisíc druhů, co zrovna vymírá a na ty nejsou peníze nebo se nikdo nezajímá.“²⁵ Stejně tak ale vyšel najevo hlubší nezájem o tyto programy u všech respondentů mimo respondenty spadajících do skupiny C zabývajících se ochranou přírody (viz níže v kapitole *Segmentace návštěvníků do skupin*). Respondenti sice programy považují za přínosné a jejich podporu za nedostatečnou, nicméně sami informace o nich nevyhledávají a investují do nich jen v případě náhlého popudu či atrakcí, například pokud je v pavilonu umístěna kasička s dráhou pro minci.

²² Snílek

²³ Sestřička

²⁴ tj. program na ochranu přírody, pozn. autora

²⁵ Student sociálních věd

10) Segmentace návštěvníků do skupin

Během výzkum vyšlo najevo, že se vybraný vzorek návštěvníků, navzdory jeho velikosti, dá rozdělit do tří kategorií, které posloužily pro vytvoření pracovní typologie návštěvníka zoo. V úvodu bych nejprve ráda představila všechny tři skupiny, z nichž každé věnuji dostatek prostoru v následující kapitole. V této kapitole chci zejména přiblížit, co mne k vytvoření této typologie vedlo a čím je podložena. Pro snadnější orientaci v textu jsem skupiny označila písmeny A, B a C. Je důležité uvést, že vzdělání a překvapivě ani věk, neměly na segmentaci respondentů do skupin žádný vliv.

Do skupiny A jsem zařadila respondenty, jejichž výpovědi odkazovaly na návštěvu zoo zejména kvůli dětem. Díky dětem mají jiné požadavky a očekávání toho, co by zahrada měla splňovat, a to i v případě, že se nejedná o rodiče dětí. Respondenti této skupiny hodnotili zahradu z hlediska vhodnosti pro děti. Příkladem lze uvést kladné hodnocení množství stánků a atrakcí. Na zvířatech zase oceňovali hravé vystupování a od návštěvy zahrady očekávali výlet v hezkém prostředí, který děti zaujme a zabaví. Tato očekávání byla stejná, ať už se jednalo o rodiče s dětmi, nebo jen doprovod ze strany opatrovatelek.

Následuje skupina B, skupina respondentů, kteří do zoo přicházejí sami či ve skupinách za rekreačními účely. Společné je pro ně to, že nejsou vyhranění žádnému názoru a do zoo přicházejí odpočívat. Jejich očekávání jsou různorodá, ale vždy se nějakým způsobem dotýkají hlavně pozitivního prožitku času stráveného v zoo. Mohou být sami nebo v několika lidech, ale od skupiny A je odlišuje zejména to, že zoo neposuzují z hlediska vhodnosti pro svůj doprovod (v případě skupiny A pro děti), ale pro sebe.

Poslední skupinou je skupina C, do které jsem zařadila respondenty s vazbami na problematiku ochrany přírody, zvířat, respondenty znalé sociálních věd či osoby s hlubokým zájmem o zoologickou zahradu a zvířata. Tito respondenti se o zvířata a jejich svět zajímají i mimo zahradu samotnou. Zjišťují si nové informace, a když přicházejí do zoo, nevedou je k tomu jen rekreační účely.

Tabulka pro přehled respondentů

Přezdívka	Věk	Vzdělání	děti
Aktivistka	24	s maturitou	ne
Animátor	27	s maturitou	ne
Fotograf	23	Bakalářské	ne
Charitativní pracovnice	24	s maturitou	ne
Inženýrka	27	Magisterské	ne
Kočárkářka	28	s maturitou	ano
Maminka	29	s maturitou	ano
Obdivovatelka zvířat	37	s maturitou	ne
Ochránce přírody	28	s maturitou	ne
Prodavačka	35	s maturitou	ano
Procházkař	31	Bakalářské	ano
Řezbář	43	Vyučený	ne
Sběratelka	31	Vyšší odborné	ano
Sestřička	29	s maturitou	ano
Snílek	24	Vyšší odborné	ne
Sportovec	41	s maturitou	ne
Student sociálních věd	26	Bakalářské	ne
Studentka	23	Bakalářské	ne
Účetní	30	Magisterské	ne
Vychovatelka	19	s maturitou	ano
Výletník	22	s maturitou	ne

Tabulka č. 1: Modrou barvu mají respondenti skupiny A a respondeti ze skupiny B mají políčka bílá. Červenou barvou jsou označeni respondenti, kteří spíše spadají do skupiny C. Student sociálních věd má barvu světle červenou, jelikož byl na pomezí skupin B a C.

Skupina A

V první kategorii jsou lidé s dětmi, ať již jako rodiče, pečovatelé nebo příbuzní beroucí dítě do zoo na výlet. Tato skupina má tendenci vyhledávat právě to, co skupina C (viz níže) odsuzuje. Cílem skupiny s dětmi je čas strávený v příjemném prostředí a venku, s možností vyžití pro děti ve formě hřišť, zábavných předmětů a hádanek u výběhů a dobrou dostupností sociálních zařízení a podniků s občerstvením. „Ty koutky jsou dobrý nápad, určitě to přitáhne do zoo víc rodin s dětmi, aby se podívaly. Jediné co, tak bývají hodně plná.“²⁶ Právě tyto respondenti často postrádali hračky ve výběhu

²⁶ Maminka

a odpočívající zvířata považovali za otupělá, kvůli dětem by rádi viděli aktivní a hravé šelmy. „Chtělo by to víc hraček ve výběhu, šelmy si nemají s čím hrát.“²⁷ Sami respondenti z této skupiny zoo označují jako edukativní a velmi užitečnou, informační cedule ovšem čtou jen zřídka a za důležité považují už samotný fakt, že dítě má možnost zvíře vidět. „Tak je to dobré pro děti, že se mohou kouknout, jaké šelmy můžeme na Zemi najít.“²⁸

Skupina B

Další skupinou jsou jednotlivci a skupinky, kteří zoo navštěvují buďto sami nebo s přáteli, ovšem nemají co dočinění s dětmi. Tato skupina otevřeně přiznává, že zoologická zahrada pro ně znamená především volnočasovou aktivitu v přírodě. Skupina se přiklání k tomu, že zoo by měla vzdělávat, za dostatečnou ale považuje možnost vzdělávat se, pokud má člověk sám zájem. K tomuto účelu dle respondentů slouží informační cedule a možnost navštívit informační centrum v dolní části zahrady. Tento přístup vystihuje odpověď jednoho z respondentů na otázku o účelu jeho návštěvy: „Procházka, relax. A taky hlavně kvůli zvířatům a rostlinám, které nejsou v našich podmínkách běžně k vidění.“²⁹

Na rozdíl od třetí skupiny C nepovažuje za nepatřičné, pokud do zoo kdokoli přichází pouze za procházkou. S touto skupinou se ovšem shoduje v názoru, že je pražská zoo vysoce komerční a jakékoli programy považuje za nutné, nicméně nedostatečné. Za důvod rovněž považují přílišné množství hřišť, stánků a vláčky. Tato skupina také vnímá jako rušivé přílišné množství dětí a ostatních návštěvníků. Informační cedule respondenti vnímají v případě, že je některé ze zvířat velmi zaujme, často jim postačí jen identifikovat druh zvířete. „Podívám se, když je mi zvíře povědomé, ale neumím ho zařadit. Nebo taky když mě zajímá země.“³⁰ Lidé ze skupiny se zajímají o program na poli ochrany přírody a shodují se, že není dostatečně účinný a rozšířený, při bližších otázkách však vyšlo najevo, že se jedná o pouze subjektivní pocity a návštěvníci z této

²⁷ Kočárkářka

²⁸ Vychovatelka

²⁹ Procházkář

³⁰ Animátor

skupiny nedokážou žádný z programů blíže popsat. Jediné povědomí mají o ochraně koně Převalského, což může být pravděpodobně dáno tím, že se jednalo o dlouhodobého maskota pražské zoo. Nikdo z respondentů, kteří koně zmínili, totiž s jistotou nevěděl, odkud kůň Převalského pochází.

Skupina C

Třetí skupinou jsou lidé angažující se v ochraně přírody či aktivně se zajímající o dění v zoo, například jako amatérský fotograf, student sociálních věd nebo bývalý brigádník v zahradě, respondent aktivista. Tato skupina vesměs zoo neodmítala, přestože na její účelnost nahlížela různě. Naprostá shoda v této skupině se týkala omezení komerčního využívání zoologických zahrad jako takových. Respondenti by odstranili dětské koutky, přílišné množství restaurací a podniků a stánků s upomínkovými předměty. Za nepřínosné považují atrakce a hřiště, jelikož zoo by měla mít výhradně edukativní účel. „V zoo by mělo jít o edukativní účely plus o záchranu druhů. Všechno bokem by mělo být až druhá kolej,“³¹ uvedla respondentka v rozhovoru. Zde bych podotkla shodu s první kategorií, která edukativní účel považuje za důležitý, přestože právě hřiště a další zařízení jsou to, co využívá nejvíce a co považuje za více než vhodné. Respondenti ze skupiny ochránců se také zajímají o informační cedule a ze všech skupin byli schopni nejpodrobněji mluvit o dění v zoo a o jednotlivých druzích. Například amatérský fotograf měl perfektní přehled o umístění jednotlivých výběhů a plánovaných rekonstrukcích. Pro tuto skupinu jsou na prvním místě zvířata, péče o ně a program za záchranu druhů. Ačkoli někteří ze skupiny s institucí zoologické zahrady přímo nesouhlasili, program ochrany přírody, záchranu druhů a další výzkum považují za natolik důležitý, že je existence zoo nevyhnutelná. „Já těm financím nerozumím. Jestli peníze z lístků a stánků dokážou přinést peníze na výzkum a projekty, ať si.“³² Nejméně ze všech skupin si všímají estetičnosti výběhů a nejvíce opatrně se vyjadřují k vhodnosti výběhů. Pokud již označí výběh jako prostý, okamžitě svou výpověď označí za subjektivní s odvoláním za to, že pro zoo pracují odborníci, kteří problematice rozumí lépe. Jak uvedla respondentka z této skupiny:

³¹ Aktivista

³² Student sociálních věd

„Dnešní návštěvník zoo nerad vidí holé zdi a zvířata za sklem, ale já si myslím, že chovatelé moc dobře vědí, co je pro konkrétní zvíře dostačující a pohodlné.“³³ Výjimku zde tvoří respondent aktivista, který uspořádání výběhů považuje za výsledek šetření a snahy předvést platícím návštěvníkům co nejvíce. Vesměs by tato kategorie uvítala více přednášek pro veřejnost a školy, které by zoo představili více jako vzdělávací instituci, než jako možnost trávení volného času na procházce mezi zvířaty. „Jestli se tam jdou akorát podívat, co z toho asi tak můžou mít. To není žádné vzdělávání, prostě jen koukají. Je úspěch, když škola zařídí i přednášku. Kdyby se na tohle dával větší pozor, i u dospělých by to potom vypadalo jinak.“³⁴

Průzkum tedy následoval tvrzení autorů Brymana a Beardswortha v titulu *Disneyization of zoos* (Bryman, Beardsworth, 2001), kteří v zoo spatřují jakousi výlohu divočiny, ve které se setkává pohled vědecký s pohledem běžného turisty. Také se potvrdilo, že část lidí skutečně očekává, že zde uvidí divoký život v jeho ryzí podobě, ale zároveň postrádají hračky a vymoženosti světa lidí. Ti samí lidé zároveň opěvují a volají po edukativní funkci zoologické zahrady, přestože i kolem krátkých cedulí projdou bez povšimnutí a méně prestižní zvířata míjí stejně tak. Vernon Kisling zveřejnil výpověď zaměstnance ZOO, který působil v edukačním centru. Tento muž zastával názor, že většina dětí vyrůstá ve městech a nemají téměř žádnou možnost kontaktu s přírodou. Zároveň prohlásil, že děti ze ZOO odcházejí s radostí a vzrušením ze zážitků z vidění zvířat, a přitom získají i nové informace (Kisling, 2001: 205). Nelze opomíjet, že výjimku tvoří vždy jen velmi specifická skupina lidí – tedy lidé, kteří se o zvířata a přírodu hlouběji zajímají ve svých volnočasových aktivitách, například sem spadají ochránci přírody a aktivisté, chovatelé, studenti s vážným zájmem o pochopení zahrady, ať už z hlediska architektury či péče o zvířata. V celém vzorku respondentů se však neobjevil jediný člověk, který by své hlubší znalosti získal díky zahradě samotné. V tomto směru se vyjádřil i ředitel jedné americké ZOO, jehož výpověď ve své knize uveřejnili Bryman s Beardsworthem – uvedl, že raději bude návštěvníky ZOO bavit a doufat, že se i něco naučí, než aby se snažil je vzdělávat a u toho doufal, že se zároveň baví (Bryman, Beardsworth, 2001: 96). Skupina C, tedy skupina nejlépe orientovaná v problematice, své znalosti v samotné zoo pouze prohlubovala a to z vlastního popudu.

³³ Charitativní pracovnice

³⁴ Aktivista

11) Analýza výsledků elicitálního interview

V následující kapitole uvedu popis jednotlivých výběhů tak, jak je vnímali respondenti. V podkapitole *Změna postojů při elicitálním interview nad fotografiemi* popíši změny ve výpovědích respondentů, a pokusím se vysledovat faktory, které k těmto odchylkám vedly.

Lev africký

V první části rozhovoru respondenti oceňovali zejména plošinu, ze které lze lvy pozorovat. Líbilo se jim i rozmanité řešení výběhu, zvláště plošina pro lvy na odpočinek, kde navíc bylo na zvířata skvěle vidět. Při elicitálním interview hodnocení výběhu zaznamenalo velký posun a 15 respondentů dokonce uvedlo, že jim výběh nevyhovuje. Nejčastějším důvodem bylo jeho vybetonování, které působilo na návštěvníky hrubě. Zelená část jim pak přišla velmi malá a dali by přednost plnému zatravnění. Zároveň podle nich neodpovídá přirozenému prostředí a výtka patřila i faktu, že výběh neskýtá dost prostoru, aby se šelma rozeběhla, jako v přirozeném habitatu. Respondenti tedy následovali trend (viz Teoretické zakotvení) touhy po divočině za bezpečným plotem, kdy od chovaných šelem očekávají zároveň surovost skutečné přírody a hravost bezstarostných a ochočených zvířat. Druhá výtka totiž často patřila právě nedostatku hraček. Nedostatečný počet hraček respondenti výběhu vytýkali i před elicitálním interview.

Levhart mandžuský

Respondenti nejlépe hodnotili výběh levharta mandžuského, který respondenti z většiny považovali za přirozený, zelený a dobře řešený. Respondentům připadal velmi volný a vhodný. Nejnižší hodnocení, kterého se výběhu dostalo od jednoho respondenta, znělo „dostačující.“ Výběh tedy získal nejméně negativních připomínek a celkově získal nejvíce kladných ohlasů. Zvláštností je, že tento nejlépe hodnocený výběh v interview nezmínil jediný respondent. S odstupem času jsem několika respondentům položila otázku, zda by si levharta vybavili a dokázal to pouze jeden. Respondenti nijak nerozváděli důvody vhodnosti pro zvíře, naopak dobře hodnotili řešení navýšeného terénu a plexi skel zasazených do dřevěné kompozice, která v nich

evokovala přírodní pozorovatelnou vhodnou jak pro zvíře, tak pro návštěvníka. Nenucenost výběhu dle většinového názoru umožní levhartovi projevovat se přirozeně jako ve volné přírodě. Od této vize živé přírody respondenty nijak neodrazovala skutečnost rozlohy přirozeného habitatu levharta, ani pravidelné krmení zaměstnanci zoo, tedy fakt, že levhart zde nijak neloví. Žádný respondent také nezmínil ohroženost a vzácnost tohoto druhu a to ani ve chvíli, kdy se rozhovor zaobíral ochranou šelem. Přes kladné hodnocení tedy levhart zapadl mezi ostatní kočkovité šelmy, u kterých návštěvník hledá právě krásu a odlesky divočiny, ale beze snahy se dozvědět hlubší informace. Pro tento výběh bohužel nelze uvést srovnání, jelikož si jej i po výslovné otázce dokázal vybavit jen respondent Fotograf. Ten jej považoval za dobře řešený a jeho výpovědi se ohledně tohoto výběhu shodovaly.

Levhart obláčkový

Při rozhovoru o výběhu levharta obláčkového respondenti hovořili hlavně o vnitřní části. Vnitřní část pavilonu šelem, kde se nachází vnitřní výběhy tygra, lva a levharta obláčkového, je hodnocena nejhůře. Sterilní úzká budova s malými výběhy se líbila málokomu, přestože je u návštěvníků velice úspěšná. 17 respondentů si o vnitřní části výběhu levharta obláčkového myslelo, že je velmi malá a stejně tak i pro ostatní obyvatele pavilonu. „Chodila jsem tam od mala a vždycky mi jich bylo líto. Nikdy jsem nepochopila, proč tam proboha neudělali ty výběhy větší.“³⁵ Respondenti si vybavovali holé zdi a prázdné výběhy. Venkovní část výběhu popisovali jako poměrně malou, se starými mřížemi. Výběh jim přišel obyčejný, nebyl podle nich ani holý, ani nijak zajímavě řešený. V části elicitálního interview respondenti hodnocení vnitřní části téměř neměnili, ovšem venkovní část získala mnohem pozitivnější ohlasy. Respondentům se líbil zelený výběh se spoustou vegetace. Ocenili nápodobu volné přírody a působil na ně velmi klidně. Dle většiny respondentů byl vhodný pro zvíře i návštěvníka. Část respondentů ovšem vytkla přílišnou hustotu vegetace, ve které je zhoršená viditelnost zvířete. Větší část respondentů pak ke svému hodnocení dodala, že pro šelmu by výběh skutečně mohl být alespoň o něco prostornější. Jeden respondent poukázal na nelibivost výběhu, ale zdůraznil, že chovatelé dobře vědí, co jakých podmínek levharta umístit.

³⁵ Studentka

Tygr

V hodnocení tygřího výběhu se stejně jako u levharta obláčkového respondenti zaměřili hlavně na vnitřní část. Často poukazovali na šelmy přecházející sem a tam podél plexiskla, přičemž často nemají možnost výběh opustit do venkovní části nebo úkrytu. Kritice také byla podrobena přílišná vystavenost šelem očím veřejnosti. „Pamatuju si, jak na ně všichni ťukali a snažili se, aby se tygr kouknul rovnou do foťáku.“³⁶ Přesto však polovina respondentů hodnotila pavilon jako vysoce komfortní pro návštěvníky.

Gepard

Tento výběh se nachází hned vedle populárního pavilonu šelem. V prvotním hodnocení respondentům přišel rozlehlý a zelený, ale často zdůraznili, že gepard nebývá dobře k nalezení. Výběh hodnotili velmi dobře, ale respondenti skupiny A i B přiznali, že není jejich oblíbený, protože šelmu často nevidí. Při elicitacním interview byl výběh pro respondenty stále zelený a hezký, ale měli výhrady k jeho řešení. Výběh respondentům přišel zbytečně strohý, poukazovali na jednotvárně posekanou trávu a málo stromů. Zajímavostí tohoto výběhu je, že část respondentů jej identifikovala právě jako výběh „u pavilonu šelem.“

Shrnutí

Respondenti se shodli na nepřilísné atraktivitě pavilonu šelem a měli pochybnosti i o vhodnosti pro chovaná zvířata. Výjimečně se zde shodly všechny tři skupiny návštěvníků, jelikož i informovanější skupina C měla negativní postoj a vyjadřovala se zdrženlivěji s odvoláním na nekompetenci situaci posuzovat. Pavilon přesto patří k pro návštěvníky nejatraktivnějším, což respondenti podložili několika argumenty.

Kritizovaná otevřenost na úkor soukromí zvířat je zároveň hodnocena jako vysoce atraktivní z hlediska návštěvníka. Řešení pavilonu je pro respondenta vrcholem přiblížení se šelmám zblízka, jelikož možnost vidět šelmu v těsné blízkosti ohrazení je u ostatních výběhů věcí náhody, zatímco ve vnitřní části pavilonu šelem je toto přiblížení samozřejmostí, a to i v případě, že jsou některé z šelem ve vnější části pavilonu. „Nikdy

³⁶ Procházkář

jsem nebyl tak blízko u tygra, je to nádhera. Člověk tam vnímá tu velikost a je jen pár čísel daleko.“³⁷ Skupina respondentů s dětmi se zde opět navrácí k edukativní funkci, která zde tkví právě v možnosti stát jen necelý metr od šelmy. Tato skupina oceňuje možnost se poměřit s divokou šelmou tváří v tvář, zatímco ve volné přírodě by tato možnost byla nemyslitelná, a zároveň být v naprostém bezpečí. „Pro děti je to zážitek, kde jinde by k těm zvířatům přišly. Takhle se můžou podívat úplně zblízka.“³⁸

Nejhůře hodnocený pavilon je tedy právě díky kritizovaným vlastnostem zároveň nejvíce oblíbeným a vyhledávaným. Návštěvníci se rovněž negativně vyjadřují k nepřitažlivosti interiéru, tedy bílo-zelenému nátěru a prostotě, postrádali rostliny a imitaci přírody. „Zrovna moc se na tom pavilonu zoo nesnaží, ale děti se můžou podívat na šelmy tak zblízka, jako nikdy. Moc si neumím představit, učit se o nich jen z obrázků.“³⁹

Vizuální kontakt pomocí fotografií vliv na respondentův názor měl, jak lze ilustrovat například na případě výběhu levharta mandžuského – bez fotografie si tento nejlépe hodnocený výběh nikdo z respondentů ani nevybavil, přestože jej znali. Ukázalo se, že jakmile je návštěvník neovlivněn okolím, rozhoduje se jinak. Tím by se dalo zdůvodnit, proč nikdo z návštěvníků nevyhledává výběh, který hodnotí nejlépe, zatímco všichni nezapomenou navštívit pavilon šelem, ke kterému je nejvíce připomínek.

V tomto bodě lze namítnout, že možná právě pro vysokou oblibu lvů a tygrů je pavilon špatně hodnocen – respondenti svým oblíbencům přejí to nejlepší. Popularita je významným faktorem, a zatímco tři méně populární šelmy měly výběhy lépe hodnocené, přestože například výběh levharta obláčkového je mnohem menší, než výběhy lva a tygra, je možné, že právě díky oblibě měli respondenti na výběhy vyšší nároky, než na výběhy levhartů a geparda. Proti této myšlence je však možné oponovat tím, co bylo řečeno ku prospěchu těchto výběhů. Zatímco ve prospěch výběhů lva a tygra mluví převážně blízkost a viditelnost pro návštěvníky, výběh levharta mandžuského byl považován za přirozený a zelený, otevřený, ale hůře přehledný. Též

³⁷ Řezbář

³⁸ Vychovatelka

³⁹ Maminka

se u tohoto výběhu žádná ze skupin neodvolávala na vzdělávací funkci, přestože výběh téměř splňoval veškerá kritéria pro onen idylický vzor přirozených výběhů, jak je vidí většina respondentů.

Autoři Bryman a Beardsworth (Bryman, Beardsworth, 2001: 98) míní, že lidé si potřebují ospravedlnit zjetí šelem, aby si mohli vychutnat okamžik blízkosti těchto prestižních tvorů. Respondenti byli ochotni drobné nedostatky výběhů přehlédnout, nebo je omluvit, ale ve chvíli, kdy je šelma držena ve skutečně špatných podmínkách, by pak pocit viny mohl převážit pocit požitku.

11.1) Změna postojů při elicitacním interview nad fotografiemi

V této kapitole uvedu přehled změn, které jsem zaznamenala mezi výpověďmi respondentů při prvotním rozhovoru a elicitacním interview. Rovněž zde představím základní faktory, kterým tyto změny přisuzuji. Část této kapitoly jsem též věnovala vysvětlení, zda použití elicitacního interview přineslo očekávané výsledky a v čem bylo pro mou práci vhodné.

Způsob, jakým návštěvníci přehodnocovali své postoje, u většiny spočíval ve stejných faktorech. Prvním z nich byl vliv absence zvířete na fotografiích coby emotivního podnětu. Při pouhém vzpomínání návštěvník totiž v první řadě myslel na zvíře a výběh identifikoval právě díky němu, ne opačně. To je důvodem, proč ve výsledku byly výběhy tygra a lva prezentovány jako betonové a neatraktivní, přestože prvotně byly popisovány jako místa pro respondenty nejvíce atraktivní a proč se výtky týkaly zejména hraček, které přímo souvisí se šelmou a její atraktivitou pro návštěvníka. Zatímco přímo v zoo návštěvníkovu plnou pozornost přitahuje v první řadě exotické zvíře, na fotografiích se návštěvník zaměřoval zejména na detaily výběhu. Bez zvířete, které respondenta fascinovalo, bylo snadnější zaměřit se na veškeré okolní aspekty a podrobit je kritice. Nejvíce podrobně respondenti popisovali právě lví výběh, což úzce souviselo právě s atraktivitou této populární šelmy. Právě lev

byl totiž první šelma, kterou si návštěvníci dokázali vybavit, a následně se snažili rozpomenout na detaily samotného výběhu.

Výběhy geparda, levharta obláčkového a levharta mandžuského byly pro většinu respondentů těžké si vybavit, jelikož právě z důvodů nezájmu o informační tabule si respondenti nedokázali zařadit ani šelmu, tedy ani výběh. Tento případ je možné rozvést skrze již zodpovězené otázky: návštěvníci zoo kočkovité šelmy milují, chtějí se na ně dívat a vidět je se hýbat, hrát si. Zároveň se o ně ale hlouběji nezajímají, a ačkoli výběhy při každé návštěvě vidí, ani po několikáté nedokážou šelmu uvnitř identifikovat. Většina respondentů skvrnitě kočkovité šelmy téměř nerozlišovala. Na rozdíl právě od ikonického lva a tygra, které si nejde s jinou šelmou zaměnit, a kteří jsou navíc pro návštěvníky jedním z hlavních lákadel zoo. Důležitým kritériem tedy byl i druh šelmy, která výběh obývala. Čím populárnější a výraznější šelma to byla, tím více se zvyšovala šance, že si ji i její výběh návštěvník zapamatuje.

Rozdíl proti rozhovoru bez fotografií tedy tkví v první řadě v racionálnějším a pečlivějším hodnocení. Už z důvodu mé přítomnosti jako výzkumníka se respondent snažil více soustředit a nic neopomenout, zatímco během návštěvy zoo šlo pouze o jeho subjektivní pocity, které ovlivňuje velké množství faktorů jako je množství ostatních návštěvníků, dostupnost sociálních zařízení a příznivost počasí. Tyto faktory jsou natolik důležité, že mohou ovlivnit celý zážitek z návštěvy. Pokud byl návštěvník nadšen, hodnotil i výběh kladněji. V knize *The case of the Disneyization of zoos* (Bryman, Beardsworth, 2001: 97) je popsán případ zahradního architekta, jehož studenti byli tak zasaženi znuděným chováním obsluhy stánku a špatným jídlem, že se celý zbytek exkurze nesoustředili na nic jiného.

Návštěvník tedy hodnotil výběhy na fotografiích takové, jaké skutečně jsou. Jako příklad může posloužit opět levhart mandžuský, o kterém by bez fotografií ani nebyla řeč, protože si na něj nikdo nevzpomněl. Bez této části rozhovoru by opomíjení některých výběhů nebylo natolik patrné. Fotografie mi také pomohly více pochopit názory respondentů a rozvést jejich skutečné důvody, pro které zoo vlastně navštěvují. Pokud bychom spoléhali pouze na výpověď respondentů, téměř všichni by zahradu navštěvovali čistě z vzdělávacích pohnutek, kvůli možnosti učit se živým zvířatům tváří

v tvář. Přesto tato většina dokázala spolehlivě určit pouze druh lva a tygra. Co respondenti ve vší vážnosti prohlásili, se během rozhovoru nad fotografiemi ukázalo jako liché – například lví výběh byl nejdříve popisován jako velký a dobře zařízený, ale následně se stal nevyhovujícím s omezeným prostorem.

Nelze v žádném případě říct, že by respondenti cíleně tvrdili opak vlastních názorů, z většiny totiž ani nezaznamenali, že diametrálně změnili svou vlastní výpověď. Tuto zvláštnost přisuzuji tomu, že respondenti mají zažité přesvědčení o tom, že zoo lidem zpřístupňuje informace o zvířatech a vztahují tato přesvědčení i na vlastní motivy. Lze to ilustrovat na majoritní skupině A, která se o vzdělání zajímá nejméně ze všeho, nicméně silně prosazuje, že zoo slouží právě edukativním účelům. Stejně tak skupina B si je vědoma toho, že zoo jako instituce by neměla být pouhým zábavním parkem, byť si na rozdíl od skupiny A uvědomují vlastní motivy návštěvy.

12) Emotivnost při posuzování fotografií

V této části práce uvedu shrnutí toho, jak návštěvníci přemýšleli nad výběhy a co na nich jednotlivé návštěvnické skupiny preferovaly. Způsob uvažování nad aspekty výběhů a jejich zpracováním se totiž proměňoval v závislosti nad návštěvnickou skupinou, ke které respondent přísluší. Právě způsob, jakým respondenti přemýšleli o vhodnosti či nevhodnosti výběhů šelem, dokresloval a souvisel s názory, jaké respondenti sdíleli během rozhovoru.

12.1) Způsob posuzování a preference respondentů

Následující část představí preference jednotlivých návštěvnických skupin. Nároky se týkaly nejen výběhů, ale i toho, co vše by v zoo mělo být a jaké by měly být samotné šelmy. Také zde uvedu stručný přehled názorů, kterými se od sebe skupiny liší

Skupina A

Návštěvníci spadající do skupiny s dětmi vesměs výběhy posuzovali stejným způsobem, jakým uvažovali o zoologické zahradě. Vyžadovali v první řadě líbivost, pestrost a rozmanitou vegetaci. V první řadě tedy zohledňovali vlastní preference, ale zároveň byli přesvědčeni, že samotné zvíře by zmíněné aspekty dokázalo ocenit. „Nikdo si s tím výběhem poslední dobou velkou práci nedal. Prostě zůstal stejný, jako někdy dávno. Přitom je takových způsobů, jak ho stokrát zlepšit.“⁴⁰ Jako další bod by výběhy rádi viděli větší, což zdůvodňovali hlavně velikostí původního habitatu šelmy, který je s malým výběhem nesrovnatelný. Respondenti se k vybavení výběhů vyjadřovali zcela otevřeně v „pronávštěvnickém“ smyslu, tedy přišlo jim přirozené, že zahrada by měla být koncipována ke spokojenosti platícího návštěvníka. Současně tito návštěvníci v žádném případě neschvalují, aby zvíře v zahradě strádalo. To je částečně podmíněno i jejich očekáváním a touze vidět hravá, šťastná zvířata a nikoliv sešlé a

⁴⁰ Procházkář

deprimované šelmy – jak ukazuje příklad nevole vůči přešlapujícím tygrům za sklem vnitřního pavilonu, ale zároveň jeho vysoká obliba ospravedlněná možností venkovních výběhů a odkazem na kompetentnost chovatelů. Jak poznamenal jeden z respondentů: „Vevnitř přešlapují za sklem, venku leží. Mohli by tam mít něco víc na hraní.“⁴¹

První skupina respondentů tedy vykazuje určitou ambivalenci. Přestože upřednostňují vlastní zájmy, mají velký zájem na spokojenosti zvířat. Nešťastné je, že této spokojenosti by rádi dosáhli částečně skrze splnění svých vlastních tužeb, jak ukazují požadavky na výzdobu a atraktivitu výběhů. Přestože vědomosti z říše zvířat aktivně nevyhledávají a výběhy posuzují čistě subjektivně, pokud respondenti získají dojem, že výběh je v některých aspektech nedostačující, nebojí se vyjádřit nesouhlas. S cílem uchovat si dobrý pocit z návštěv zoologické zahrady si tuto negativní zkušenost zpravidla omluví, jak bylo zmíněno výše. Respondenti v tomto případě aplikují jakousi nevědomou selekci důležitých a nedůležitých problémů – pokud nabyli dojmu, že je šelma v určitém směru omezena, zaměřili se na jiné, pozitivnější stránky jejího bydliště, ale pokud negace spočívala v designovém směru, nijak zvlášť se problém již nezabývali. Jako příklad lze uvést, že žádný z respondentů nijak nerozváděl, proč by z hlediska chovatelů bylo dobré neumisťovat do výběhů příliš hraček, ačkoli většina respondentů hračky postrádala.

Skupina B

O skupině jednotlivců a skupinek bez dětí lze říci, že se jedná o nejtolerantnější skupinu bez vyhraněného názoru. Výjimku ve skupinách tvoří i tím, že toto otevřeně přiznává. Respondenti této skupiny se přiklání k různorodým názorům, které posoudili dle nejlepšího uvážení na základě osobních preferencí. Typickým zástupcem této skupiny je návštěvník, který chce strávit volný čas v přírodě s možností zážitků, a který považuje za úžasné vidět dravé šelmy zblízka a rád se něco nového naučí, nicméně nevyhledává zahradu vyhraněně za tímto účelem. „Rád se podívám na zvířata, je to zábava a zároveň zajímavé.“⁴² Tento návštěvník cítí spokojenost, pokud zoo vzdělává nebo tuto možnost nabízí, a považuje za správné, že se angažuje v ochraně přírody. Rozdíl oproti skupině C ale tkví v tom, že nepovažuje za povinnost nové informace

⁴¹ Procházkář

⁴² Výletník

vyhledávat a také se o ochranu přírody nijak hlouběji nezajímá. Nemyslí si, že by zoo měla být komerční, ale zároveň nerad vidí chybějící zařízení pro návštěvníky. „Stánků je tu asi až moc, jsou předražené a přitom nic extra nemají. Ale zase je to pořád lepší, než kdyby tu nebylo vůbec nic, jako třeba v Liberci.“⁴³ Stejným způsobem hodnotí i výběhy – měly by být vhodné pro zvířata, ale stejně tak by měly splňovat i očekávání návštěvníků. „Podle mě by nebylo zase tak těžké něco s tím výběhem udělat. Mají to malý, zvenku taky nic moc.“⁴⁴ Tím je myšlena designová stránka výběhů. Tito respondenti by zvířata zbytečně nevystavovali přílišnému tlaku očí veřejnosti nebo odstraňovali jejich úkryty a vegetaci, ale považují za přiměřené, že vegetace bude uspořádána líbivě, výběhy budou nové a opravené a pozorovatelné čisté a přehledné.

Rozdíl proti první skupině tkví v tom, že se respondenti nepokouší přenést vlastní preference na zvířata. Přestože obě skupiny mají rády exotické květiny ve výběhu a určitou úpravu „estetické divočiny,“ zatímco skupina A tvrdí, že by se samo zvíře zajisté cítilo lépe, druhá skupina považuje určitou organizaci vegetace za něco, co zvíře nijak neomezí, protože tuto úpravu nevnímá, ale návštěvníka potěší. Stejně tak si nemyslí, že by zvíře vnímalo oprýskaný nátěr na zdech pavilonu, ale opět předpokládají, že vymalování se zvířat absolutně nedotkne, ale platícího návštěvníka potěší.

Druhá skupina takřikajíc zastává heslo „žít a nechat žít.“ Jsou to návštěvníci, kteří přichází do zahrady strávit příjemný den a rádi získají nové informace. Uvědomují si, že účel zoo by neměl být pouhou zábavou, a stejně tak považují za vhodné kampaně ochrany přírody a druhů, přestože ani jedno nesledují. Pro zvířata by rádi viděli dobré podmínky, ale stejně tak by nenásilně byli pro zatraktivnění výběhů očím návštěvníka.

Skupina C

Stejně tak skupina ochránců přírody přistupuje k hodnocení svým typickým přístupem. K výběhům se vyjadřovali na základě vhodnosti pro zvíře, a aspekty líbivosti pro návštěvníka téměř ignorovali. Jako první vždy zvažovali pohodlnost pro umístění zvíře, v mnoha případech své názory odůvodňovali a podkládali fakty. Příkladem může

⁴³ Animátor

⁴⁴ Sportovec

být respondent, který tygří výběh považoval za velmi vhodný, jelikož se každoročně podařilo odchovat mláďata.⁴⁵ S jedinou výjimkou se také vyjadřovali zdrženlivě, protože ač se jednalo o nejvíce informovanou a nejvíce zainteresovanou návštěvnickou skupinu, respondenti se nechtěli stavět na vědomostní úroveň chovatelů. Pokud se již vyjadřovali negativně, připomenuli skutečnost, že nejsou chovateli a nemají potřebnou průpravu pro posouzení. Všimli si také rozdílných aspektů, než obě druhé skupiny. Nepozastavovali se nad množstvím hraček a zcela přecházeli vybavenost výběhu z hlediska návštěvníka. Nevyžadovali úpravu terénu tak, aby byl přehledný a naopak dávali přednost přirozeným úkrytům, jako byly různé nerovnosti, bujná vegetace a kamení. Také se jako jediní nepovažovali za mínus, že šelma jde ve výběhu špatně najít (jedná se o výběh levharta mandžuského, levharta obláčkového a geparda). Naopak ve výběžích oceňovali, že zvíře má možnost vyhledat stín, má přístřešek a možnost se schovat očím návštěvníků. Pokud je některé ze zvířat celý den nedostupné, přejdou tento fakt s tím, že je tu plno jiných zvířat k vidění, a na snížené přístupnosti výběhu by nic neměnili. Tito respondenti sami zahradu navštěvují hojně a je jejich oblíbeným místem, netráví zde však čas po způsobu ostatních skupin. Rádi se zde vzdělávají a rozšiřují své znalosti zábavnou formou. Sami tedy dostávají svým požadavkům na edukativní formu zoologických zahrad, kterou je pro ně i pouhé pozorování.

Bylo by zavádějící prezentovat skupinu C jako návštěvníky, kteří se naprosto vyhýbají komerčním zónám, stánkům s občerstvením a kterým nevadí, že zvíře celý den není vidět, nicméně tyto zóny sami nevyhledávají a neplánují si návštěvu zahrady jako výlet, který provází posezení v restauracích a konverzace s přáteli, kde jsou zvířata jen pestrou kulisou. Jak již bylo řečeno, tento druh návštěvníků se k tomuto účelu návštěvy zoo staví spíše negativně a rád by ji viděl méně komerční, více vzdělávací. Respondenti této skupiny rádi zvířata pozorují a s každou návštěvou se snažili zjistit nějakou novinku o zvířatech, nebo o samotné zahradě. Tuto skutečnost potvrzuje i vysoká informovanou těchto respondentů o dění jako je otevření nových pavilonů, jejich přestavba nebo narození mláďat, aktuální programy a historie jako původní rozmístění pavilonů nebo rekonstrukce během povodní. Zároveň tráví nejvíce času pozorováním zvířat, včetně těch, která nejsou návštěvníky natolik oblíbená, například drobné

⁴⁵ Aktivista

ptactvo. Lidé z této skupiny také zahradu navštěvují sami častěji, než respondenti ze skupiny B (skupina A s dětmi je už svým charakterem vždy o minimálně dvou lidech), jelikož vzhledem k důvodům návštěv nutně nevyžadují společnost.

13) Závěr

Závěrem bych ráda shrnula výsledky mého pozorování. Ráda bych zde věnovala část kapitoly i pohledu na šelmy, který respondenti během své práce odkryli. Respondentův vztah ke zvířatům totiž vnáší světlo do všeho, co se zvířaty souvisí, a významný vliv měl tedy i na téma, kterému jsem se ve své práci věnovala.

Většinově se respondenti chtěli nechat šelmami okouzlit a mít možnost tato vzácná zvířata vidět, záleželo jim na jejich pohodlí, ale zároveň nepovažovali za stěžejní je podrobněji poznat a využít možnosti se dozvědět hlubší informace. Většina návštěvníků zoo navštěvovala z relaxačních důvodů s jen malým zájmem o ochranu přírody a o vzdělávání. Mimo malou skupinu návštěvníků byl zájem o nové vědomosti dokonce spíš výjimečným, respondenti hledali informace jen ve chvíli, kdy je něco nadprůměrně zaujalo. Obecně nikdo z respondentů nezastával postoj, že chovat za mřížemi zvířata kvůli lidem je ideální, a zvláště u šelem se snažili jejich chov v zajetí jasně zdůvodnit a často jej podtrhovali nutností. Zvláště odchování mláďat respondenti viděli jako neuvěřitelný úspěch a důkaz toho, že šelma žije v dobrých podmínkách, ale i přes to omezení pro tato zvířata vnímali negativně. Respondenti očekávali skutečný odraz života, ale jásal nad projevy ochočených a spokojených obyvatel výběhů. Jelikož náklady na péči o šelmy jsou vysoké a ty nejprestižnější z nich chráněné, pro většinu lidí je nemožné s nimi přijít do styku jinak než v zoologických zahradách a šelma se tak stala luxusní podívanou. Postoj respondentů tak potvrdil slova Vernona Kislinga (viz Teoretické zakotvení práce) o kulturním zboží, které lidi láká svou vzácností a nedosažitelností.

Otázkou práce bylo, na základě jakých aspektů návštěvníci posuzují výběhy v Zoo Praha a jak velkou důležitost jim přiřkládají. Jedním z nejdůležitějších aspektů byla vizuální stránka, především úprava vegetace, jako například přiměřené zalesnění a zelený výběh s množstvím keřů a zajímavých rostlin. Zeleň však nesměla překážet nalezení zvířete. Tento ideální výběh si respondenti ve většině představovali stejně – tento výběh měl být rozlehlý a velký, a dle většiny by měl být i přirozený a odpovídat původnímu prostředí. Dále byla důležitá také vybavenost výběhu, zejména hračkami.

Paradoxem bylo, že v těchto výběžích plných hraček chtěli pozorovat divokou šelmu uvnitř. Vnímání ideálního výběhu odráželo vnímání samotných šelem, kterým respondenti chtěli dopřát možnost setrvat svobodnými a divokými šelmami, které se rozbíhají v krásné přírodě, s minimálním omezením v podobě velkého výběhu. Opět zde lze vysledovat onen ambivalentní postoj – respondenti chtěli pro šelmy to nejlepší, avšak zároveň měli ideu zelené louky s keři stejnou pro všechny šelmy, bez ohledu na to, zda žijí v savaně nebo v pralese. Respondenti postavili do jedné roviny svoje preference s preferencemi vystavovaných šelem s myšlenkou, že při splnění vlastních nároků dojde i ke spokojenosti zvířat. Menšinou výjimku tvořila skupina respondentů s hlubším zájmem o přírodu, dle kterých by výběh měl být především ryze praktický, bez závislosti na tom, zda je esteticky hezký či ne. Tato skupina tedy preferovala spokojenost zvířat, nikoli svou vlastní.

Názory na výběhy byly též ovlivněny popularitou dané šelmy. Díky popularitě šelmy si respondenti snáze vryli do paměti její výběh a měli na něj i větší nároky. Respondenti si výběhy populárních šelem pamatovali pozitivněji a upřednostňovali je kvalitou oproti ostatním. Nicméně, při následné konfrontaci fotografií výběhu šelmy s ostatními výběhy došli ke zjištění, že výběh je ve skutečnosti horší, než si představovali. Tím se tedy ukázalo, že přítomnost návštěvníkovy oblíbené šelmy, jež má vliv na celkový zážitek návštěvníka, způsobila, že návštěvník vnímal výběh pozitivněji, než jak by jej vnímal v přítomnosti jiného zvířete.

Z výzkumu se ukázalo, že až na výjimky lidé vidí šelmy pouze jako atrakci ve zpestření svého času. Jak ukázalo i rozčlenění respondentů na skupiny, největší podíl měla skupina návštěvníků, kteří hledají v první řadě zážitek. Tito návštěvníci jsou zklamaní, pokud je v zoo zastihne špatné počasí, očekávají za své peníze příjemnou podívanou na exotická zvířata a jejich zájem je příležitostný. Zvířatům přejí tu nejlepší péči, ale zároveň se nezajímají, co by taková péče měla obnášet. Mezi návštěvníky se příležitostně objevují lidé se zájmem o přírodu, zvířata a s touhou naučit se o obojím něco nového. Se zájmem přijímají nové informace, navštěvují přednášky a nenechávají se strhnout popularitou jednotlivých zvířat. Hranice mezi těmito skupinami nemusí, a nejspíš ani nemohou, být vždy striktně vyhraněné.

Mezi většinou respondentů převažoval postoj obdivu a zároveň nezájmu, což by mohlo být způsobeno právě tím, že šelma má pro lidstvo od počátku velkou kulturní hodnotu, ale nikdy ji to nechránilo před lovem, zajetím a často špatnými podmínkami.

Otázka, zda se zoo přizpůsobila návštěvníkům, či naopak, však zůstává otevřená a nabízí se zde prostor pro další výzkumy.

14) Použitá literatura

Acampora, Ralph (2005), *Zoos and Eyes: Contesting Captivity and Seeking Successor Practices*, Koninklijke Brill NV, Leiden, Society and Animals, 13:1

Anderson, Kay (1995), *Culture and Nature at the Adelaide Zoo: At the Frontiers of "Human" Geography*, Transactions of the Institute of British Geographers, Vol. 20

Anselm Strauss, Juliet Corbinová, Stanislav Ježek (1999), *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*, ALBERT

Beardsworth, Alan, Bryman, Alan (2001), *The wild animal in late modernity: The case of Disneyization of zoos*, Tourist Studies

Berger, John (1977), *Why look at animals?*, Penguin Great Ideas

Birke, Lynda (1994), *Feminism, Animals and Science: The Naming of the Shrew*, Open University Press, Philadelphia

Birney, Barbara A. (1988), *Criteria for Successful Museum and Zoo Visits: Children Offer Guidance?*, Curator 31

Bryman, Alan (1995), *Disney and his Worlds*, Routledge, London

Davis, Susan G. (1997), *Spectacular Nature: Corporate Culture and the Sea World Experience*, University of California Press, Berkeley

Disman, Miroslav (2002), *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*, Karolinum, Praha

Franklin, Adrian (1999), *Animals and Modern Culture: A Sociology of Human–Animal Relations in Modernity*, SAGE Publications, London

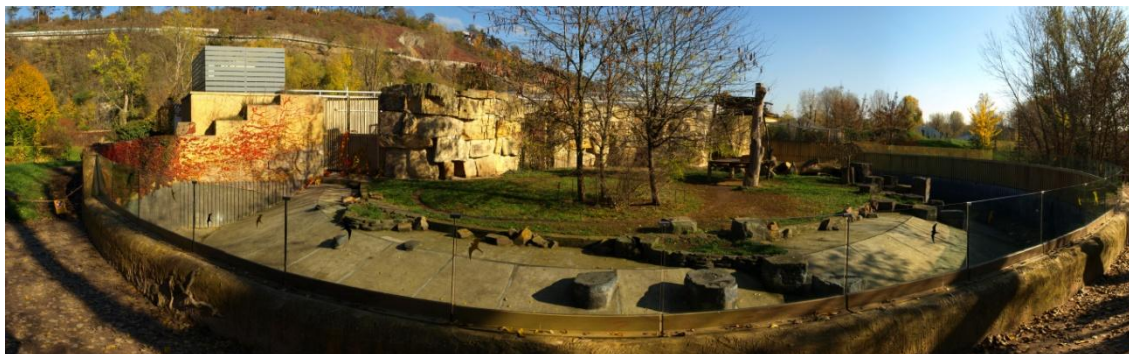
Hahn, Emily (1967), *Animal gardens*, Doubleday

Harris H. Shettel (1973), *Exhibits: art form or educational medium?*, Museum News 52

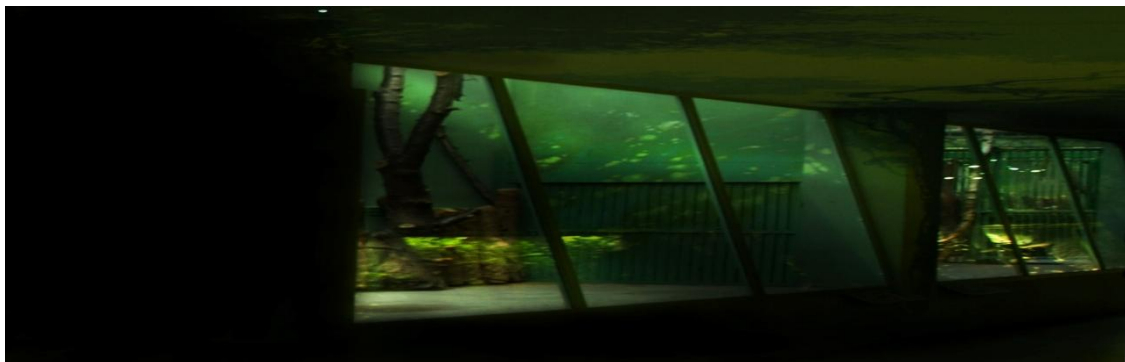
Hendl, Jan (2005), *Kvalitativní výzkum: Základní metody a aplikace*, Portál, Praha

- Kisling, Vernon N. Jr. (2001), *Zoo and aquarium history: ancient animal collections to zoological gardens*, CRC Press
- Mary T. Phillips (1993), *Savages, drunks and lab animals: the researcher perception of pain*, Society and Animals, Vol. 1
- Midgley, Marry (1983), *Animals and Why they Matter*, Penguin, Harmondsworth
- Mintz, Lawrence (1998), *Simulated Tourism at Busch Gardens:The Old Country and Disney's*, World Showcase, Epcot Center, Journal of Popular Culture 32
- Mullan, Robert, Marvin, Garry (1999), *Zoo Culture*, University of Illinois Press
- Norton, Andrew (1996), *Experiencing Nature:The Reproduction of Environmental Discourse through Safari Tourism in East Africa*, Geoforum 27
- Regan, Tom (1984), *The Case for Animal Rights*, Routledge, London
- Shepard, Paul (1996), *The others: How animals made us human*, Island Press, Washington DC
- Singer, Peter (2001) *Osvobození zvířat*, PRÁH, Praha
- Urry, John (1990), *The Tourist Gaze*, London: SAGE Publications
- Weston, Anthony (1994), *Back to Nature: Tomorrow's Environmentalism*, Temple University Press, Philadelphia

Příloha A: Panoramatické fotografie výběhů

Obrázek č. 1: výběh lva

Obrázek č. 2: vnitřní část výběhu lva

Obrázek č. 3: výběh tygra

Obrázek č. 4: vnitřní část výběhu tygra

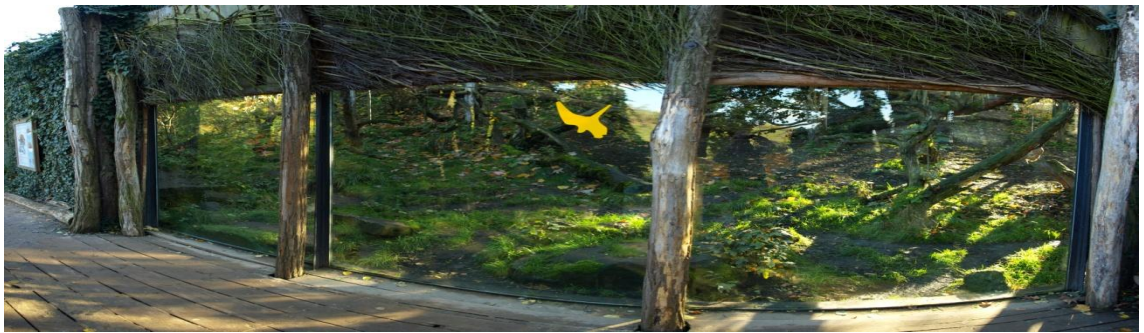
Obrázek č. 5: výběh geparda

Obrázek č. 6: výběh levharta obláčkového

Obrázek č. 7: vnitřní část výběhu levharta obláčkového

Obrázek č. 8: výběh levharta mandžuského